

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КРИВОРІЗЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Кафедра української мови

«Допущено до захисту»

Завідувач кафедри

_____ Жанна Колоїз

Протокол № _____

« ____ » _____ 2023 р.

Реєстраційний № _____

« ____ » _____ 2023 р.

МЕТОДИКА ОРГАНІЗАЦІЇ ЕЛЕКТИВНИХ КУРСІВ
З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ У ПРОФІЛЬНІЙ ШКОЛІ

Кваліфікаційна робота студентки групи
УПФм-22 другого (магістерського) рівня
спеціальності 014.01 Середня освіта
(Українська мова і література),
додаткової спеціальності – 053 Психологія
Колесник Лілії Андріївни

Керівник: кандидат філологічних наук,
доцент **Шарманова Н. М.**

Оцінка:

Національна шкала _____

Шкала ECTS ____ Кількість балів _____

Голова ЕК _____
(підпис) (ім'я та прізвище)

Члени ЕК _____
(підпис) (ім'я та прізвище)

(підпис) (ім'я та прізвище)

(підпис) (ім'я та прізвище)

(підпис) (ім'я та прізвище)

Кривий Ріг – 2023

АНОТАЦІЯ

Колесник Л. А. Методика організації елективних курсів з української мови у профільній школі : кваліфікаційна робота. Кривий Ріг, 2023. 77 с.

Магістерську роботу присвячено проблемі дослідження й розроблення елективного курсу з української мови задля підвищення освітнього рівня учнів та учениць профільної школи в навчанні фразеології.

Розглянуто теоретичні засади вивчення української пареміології, лінгвальний статус і диференційні ознаки паремії як етнолінгвістичної одиниці, що створена певною етнічною свідомістю задля передавання з покоління в покоління набутого досвіду з усіх важливих аспектів, необхідних для розвитку й збереження національної самосвідомості, самобутності, культури. Окрему увагу приділено дослідженню числового коду в українській пареміології, і зокрема трансляції цього лінгвокультурного феномену в паремійних зразках, що репрезентує лінгвістичне підґрунтя організації елективного курсу в профільній школі.

На основі аналізу науково-методичної літератури, у процесі вивчення й узагальнення вітчизняного та зарубіжного педагогічного досвіду розроблено лінгводидактичні умови запровадження елективних курсів у профільній школі, що представлено теоретико-методологічним (підходи, принципи, теоретичні засади) та технологічним аспектами (форми, методи, прийоми, зміст навчання). Теоретична і практична значущість полягає в поглибленні системного вивчення розділу «Фразеологія» у профільній школі.

Ключові слова: елективний курс, технологічний аспект, профільна школа, паремія, коди культури, числовий код, маркери числового коду.

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ПАРЕМІОЛОГІЇ	8
1.1. Паремія як прагматично маркована одиниця.....	8
1.2. Числовий код у системі кодів культури	15
1.3. Кількісні й порядкові числівники як маркери числового коду.....	17
1.4. Похідні кількісні найменування в пареміях	25
Висновки до першого розділу.....	27
РОЗДІЛ 2. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ ОРГАНІЗАЦІЇ ЕЛЕКТИВНОГО КУРСУ У ПРОФІЛЬНІЙ ШКОЛІ	30
2.1. Осмислення методичних засад в контексті Загальноєвропейських рекомендацій мовної освіти	30
2.2. Аналіз чинних програм і підручників з вивчення паремій із числовим кодом у профільній школі	34
2.3. Інтегральність паремій із маркерами числа: лінгводидактичний аспект.....	38
Висновки до другого розділу.....	41
РОЗДІЛ 3. УПРОВАДЖЕННЯ АВТОРСЬКОГО КУРСУ З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ У ПРОФІЛЬНІЙ ШКОЛІ	42
3.1. Елективні курси: поняття, організація, різновиди.....	42
3.2. Технологічний аспект організації елективних курсів з української мови у профільній школі.....	44
3.3. Елективний курс «Дослідження комунікативно-прагматичного аспекту числових паремій».....	47
Висновки до третього розділу.....	65
ВИСНОВКИ	67
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	71

ВСТУП

Актуальність дослідження зумовлена тим, що наразі ми можемо спостерігати нову освітню парадигму, сутність якої полягає в зміщенні основного акценту із простого засвоєння здобувачами освіти теоретичного матеріалу на формування потреби і вміння самостійно вибудовувати процес отримання нових знань, оволодіння методами і прийомами пізнання, розвиток практичних умінь та навичок. У зв'язку з розвитком інформаційних технологій та запровадження інновацій в освіті, у сучасній профільній школі досить актуальним постає поняття «елективний курс».

Мета загальної середньої освіти на сучасному етапі – формування всебічно розвиненої особистості, яка здатна стати конкурентноздатним фахівцем своєї справи.

Елективні курси – це реальний і перспективний освітній майданчик за вибором, який інтегрується в навчальні програми профільної школи. Елективні курси повинні максимально реалізувати як міжпредметні зв'язки, зв'язок із життям, так і сприяти усвідомленому вибору здобувачем освіти своєї майбутньої професії.

Мета дослідження полягає в обґрунтуванні теоретичних і прикладних засад української пареміології та розробленні авторського елективного курсу з української мови задля підвищення освітнього рівня здобувачів освіти профільної школи у процесі вивчення фразеології.

Задля досягнення окресленої мети поставлено низку таких **завдань**:

- 1) визначити лінгвальні ознаки паремії як одиниці пареміології та її місце в мовній системі;
- 2) репрезентувати лінгвокультурний числовий код як один із кодів української лінгвокультури;
- 3) з'ясувати лінгвокультурні особливості паремій як маркерів числового коду української етнокультури;
- 4) розкрити поняття «елективний курс» та його специфіку;

5) визначити специфіку проведення елективних курсів із вивчення паремій як маркерів числового коду в профільній школі;

6) представити основні методи та засоби організації елективних курсів у профільній школі;

7) дослідити практичну реалізацію в профільній школі елективного курсу з вивчення паремій із числовим кодом.

Об'єктом дослідження є процес навчання розділу «Фразеологія» у профільній школі шляхом організації елективного курсу.

Предметом наукової праці є форми, методи та технології наукової ефективності елективних курсів з української мови у процесі вивчення фразеології в профільній школі.

Основні методи дослідження:

теоретичні: аналіз (науково-методичної літератури) і синтез (узагальнення семантичних і лінгвокультурних особливостей українських паремій), описовий метод (дослідження семантичних і комунікативно-прагматичних одиниць української пареміології як маркерів числового коду української етнокультури), систематизація історичних, літературних джерел виникнення, етимології й семантики паремій; аналіз програмно-методичного забезпечення з української мови у профільній школі; дослідження лінгводидактичних умов запровадження елективних курсів у профільній школі.

– **емпірично-теоретичні:** моделювання організації елективних курсів із вивчення українських паремій; інтегрування умінь і навичок здобувачів освіти профільної школи з різних галузей знань.

емпіричні: вивчення маркерів на позначення числового коду в українських пареміях (кількісні, порядкові числівники, похідні кількісні найменування); оцінювання ефективності методики елективних курсів з української мови за допомогою особистого спостереження на уроках української мови у процесі проходження виробничої практики в закладах освіти.

Наукова новизна: у магістерській роботі створено елективний курс із вивчення паремій з маркерами числа; розроблено теоретико-методологічний та

технологічний аспект організації елективного курсу в профільній школі; представлено методичний контент (програма курсу, система завдань і вправ, методичні рекомендації щодо запровадження у шкільну практику для вчителів української мови). Теоретична значущість полягає у поглибленні системного вивчення розділу «Фразеологія» у профільній школі.

Практичне значення магістерської роботи полягає в подальшому використанні результатів кваліфікаційного дослідження у процесі організації елективних курсів з української мови (у вивченні розділу «Фразеологія»), а також може розглядатися як методичні рекомендації щодо завершального етапу навчання фразеології у профільних класах для майбутніх учителів-словесників.

Результати апробації кваліфікаційної роботи:

– участь у наукових конференціях: II Міжнародна науково-практична студентсько-учнівська конференція «Мовні виміри світу» (21 квітня 2022 р., Житомирський державний університет імені Івана Франка); III International Conference «Language for Specific Purposes and Ways of Instruction and Acquisition: Innovative Approach» (28–29 квітня 2022 р., Національний університет біоресурсів і природокористування України); Наукові читання молодих дослідників до Дня слов'янської писемності (18 травня 2022 р., Криворізький державний педагогічний університет); Міжнародна науково-практична конференція «Сучасні проблеми дослідження української мови й методики її навчання в закладах загальної середньої та вищої освіти» (16–17 лютого 2023 р., Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка); Всеукраїнська студентська науково-практична конференція «Не розум від книг, а книги від розуму створились» (присвячена 300-літтю від дня народження Григорія Сковороди) (28 лютого 2023 р., Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка); VII Міжнародна студентська конференція «O UKRAINIE INTERDYSCYPLINARNIE NA UNIWERSYTECIE WROCŁAWSKIM» (27–28 квітня 2023 року, Ukrainistyki Instytutu Filologii Słowiańskiej Uniwersytetu Wrocławskiego, м. Вроцлав, Польща); III Міжнародна науково-практична студентсько-учнівська конференція «Мовні

виміри світу» (20 квітня 2023 р., Житомирський державний університет імені Івана Франка); Всеукраїнська студентська науково-практична конференція «Актуальні проблеми лінгвістики та лінгводидактики (11 травня 2023 р., Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини); Наукові читання молодих дослідників до Дня слов'янської писемності (17 травня 2023 р., Криворізький державний педагогічний університет); Міжнародна науково-практична конференція «Менеджмент у сучасному закладі освіти: проблеми, пошуки, перспективи» (25 травня 2023 р., Навчально-науковий інститут педагогіки і психології Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка); VII Всеукраїнська наукова конференція студентів, аспірантів і молодих учених «Мовний простір сучасного світу» (26 травня 2023 р., Національний університет «Києво-Могилянська академія»).

– публікації за темою дослідження: Колесник Л. Методика організації елективних курсів з української мови у профільній школі. *Мовний простір сучасного світу* : тези доповідей VII Всеукраїнської наук. конфер. студентів, аспірантів і молодих учених (м. Київ, 26 травня 2023 р.) / Національний університет «Києво-Могилянська академія». Київ : НаУКМА, 2023. С. 100–103; Колесник Л. Часовий вектор української пареміології. *Мовний простір слов'янського світу (слов'яно-германські, слов'яно-романські, слов'яно-тюркські контакти)* : зб. матер. VI Всеукраїнської наук.-практ. конфер. студентів, аспірантів і молодих учених (21 травня 2021 р.). Львів : ЛДУБЖД, 2021. С. 49–52.

Структура роботи. Магістерська робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до розділів та загальних висновків, списку використаної літератури, який нараховує 69 позицій. Повний обсяг дослідження – 77 сторінок, із яких 68 сторінок основного тексту.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ПАРЕМІОЛОГІЇ

1.1. Паремія як прагматично маркована одиниця

Сучасна філологічна освіта потребує конкурентоздатних фахівців, що можуть поєднувати у своїй професійній діяльності різні компетентності та однаковою мірою володіти як *hard skills* («жорсткі навички»), так і *soft skills* («м'які навички») своєї професії. Саме цьому сприяє вивчення засад української пареміології у профільній школі.

Завдяки здатності паремій до історико-лінгвістичної реконструкції етнокогнітивних моделей, які несуть у собі базиси національного мислення, знання, а також виступають в ролі першоджерел фонових знань, світовою наукою наразі дуже активно ведеться процес їх філологічного дослідження.

Слов'янська пареміологія, теоретичні основи якої закладені О. Потебнею і розвинуті М. Пазяком, активно досліджується протягом останніх десятиліть у працях вітчизняних і зарубіжних мовознавців. Українська пареміологія розробляється І. Голубовською, В. Жайворонком, В. Калашником, О. Лабашук та ін. [30, с. 7].

За «Великим тлумачним словником сучасної української мови», термін пареміологія – філологічна дисципліна, що вивчає паремії [11, с. 887]. У сучасному науковому обігу за терміном пареміологія закріпилося основне значення: філологічна дисципліна про паремії – народні вислови, виражені реченнями або короткими ланцюжками речень, якими передаються елементарна сценка чи найпростіший діалог [61, с. 424].

Думки вітчизняних і зарубіжних дослідників сходяться на тому, що пареміологія вивчає паремію як творчий продукт носія мови, тобто етносоціуму, який породив мовний феномен як ключовий елемент і водночас рушій національної культури [30, с. 13].

Об'єктом вивчення в пареміології є паремії як стійкі вислови народного і книжно-літературного походження, предметом – їхні властивості, категорійні ознаки, функціональні можливості й комунікативно-прагматичне спрямування цих мовних одиниць [30, с. 13].

Найбільш яскраво представлено національний спосіб світосприйняття в паремійному корпусі мови. Повчальним, сентенційним словом насичені тексти різних сфер людської комунікації – публіцистики, науки, освіти, міжнародної дипломатії тощо [62, с. 3].

У відображенні особливостей життя українського народу, його типізації одиниці пареміології виділяють у предметах і явищах навколишнього світу найістотніші риси, відображають особливості взаємин між людьми, соціально-історичний контекст, особливості побуту, звичаї та традиції. Паремійний корпус світових мов викликає зацікавлення вчених різних царин, і не лише лінгвістичних [30, с. 4].

Мовним аналізом та визначенням семантичної структури паремій займається пареміологія, яка є невід'ємною від пареміографії – розділу української лінгвістики, що збирає й систематизує паремії [11, с. 886].

Від слова «паремія» утворилися вищезазначені дисципліни, які, на думку польського вченого Ю. Кржижановського (1965 р.), пояснюють та досліджують мовний матеріал. Проте, часто обидва терміни вживаються паралельно й означають одне й те саме – наука про прислів'я.

Спираючись на зазначене вище, можемо зауважити, що паремії у своїй загальній кількості не мають чітко окресленого формулювання. На сьогодні загальноприйнята дефініція (тобто межі, суть, зміст) унеможливило класифікування паремії як не самостійної мовної структурної одиниці пареміології. Багатогранність паремій, у свою чергу, ускладнює науковий процес дефініції. І це, має бути, на нашу думку, важливим науковим завданням для українських мовознавців.

Першим українським збірником паремій є «Українські приказки, прислів'я і таке інше» (1864 р.) українського пареміографа М. Номиса, справжнє ім'я

якого – Симонов Матвій Терентійович [28, с. 343]. Збірка нараховує 14339 одиниць без варіантів, яких у кілька разів більше. У подальшому видання М. Номиса дало поштовх для розвитку української пареміології [38, с. 8].

Вершиною в українській пареміології вважається діяльність І. Франка, який упорядкував ґрунтовний збірник (у шести книгах) народних прислів'їв під назвою «Галицько-руські народні проповідки» [66, с. 200]. І. Франко погрупував прислів'я в певні великі словникові статті, беручи в кожній за основу опорне стрижневе слово, а всі гнізда (за опорним словом) розмістив в алфавітному порядку.

Слід відзначити також монографію М. Ліждвої «Українські народні прислів'я та приказки в радянську епоху», у якій автор змістовно висвітлює розвиток жанру пареміології, його функції в радянський період, окреслює питання збирання, публікації та вивчення паремійних одиниць [26, с. 78].

Активне дослідження української пареміології припадає на період другої половини ХХ століття, де широко розповсюдженими стали наукові праці, метою яких було репрезентувати тексти усної народної творчості, охарактеризувати мовні, культурні й історичні особливості нашої нації. Варто звернути увагу на наукові праці Н. Беленькової, Г. Млодзинського, І. Олійника, М. Пазяка, М. Сидоренка та ін.

Фундаментальною для української пареміології кінця ХХ століття є дослідницька діяльність українського фольклориста, етнографа та літературознавця М. Пазяка. Велику цінність становить його цикл видань: «Прислів'я та приказки: Природа. Господарська діяльність людини», «Прислів'я та приказки: Людина. Родинне життя. Риси характеру» [40, с. 15].

Вивчаючи проблеми національних та етнокультурних компонентів, мовники неодноразово зазначали, що в сферу сучасних філологічних інтересів незмінно входить дослідження специфіки ментальності. При цьому, було розкрито, що окремі фонові елементи можуть нести в собі виразні національні маркування, і тому вважаються невід'ємною складовою частиною вищої мовної освіти та культури в цілому [69, с. 120].

Сучасними дослідниками українських паремій традиційно вважаються О. Дуденко, Ж. Колоїз, Н. Малюга, Н. Пасік, В. Пирогов, Н. Шарманова [30, с. 7]. У навчальному посібнику «Українська пареміологія» (2014 р.) змістовно викладена система теоретичної і практичної підготовки майбутніх словесників з питань української пареміології. Зокрема, акцент аналізованої праці чітко сфокусовано на самостійному підході студента при вирішенні низки практичних завдань [30, с. 349].

Завдяки своїй багатогранності визначення «паремія» не має чітко окресленого формулювання. Відомий американський пареміолог А. Тейлор звертає увагу на те, що дати прийнятну дефініцію цього поняття практично неможливо [17, с. 97]. А. Дандіс у праці «Про структуру прислів'я» наводить думку іншого відомого дослідника в царині пареміології – Б. Вайтинга: паремії подекуди не піддаються визначенню, та й особливої потреби в цьому немає, оскільки всім відомо, що це таке [17, с. 98].

«Енциклопедія української мови» пропонує таке визначення паремій: «Народні вислови, виражені реченнями, а також короткими ланцюжками речень, якими передаються елементарна сценка чи найпростіший діалог». Крім того, у цьому виданні ми знаходимо: «...до класу паремій належать: прислів'я і приказки (до трьох чвертей усього паремійного фонду), примовки, загадки, прикмети, повір'я, головоломки, скоромовки, нісенітниця, анекдоти» [61, с. 424].

Як відомо, паремія – це своєрідна інформативна база, що охоплює різнопланові аспекти життя українського народу. Тому паремії зазвичай кваліфікуються мовознавцями як самостійні структурні одиниці пареміології, адже вони несуть у собі окремо виражені змістовні посилання.

У нашому витлумаченні паремія – це одиниця пареміології, що вирізняється афористичністю, усталеністю, відтворюваністю, переосмисленим чи буквальною узагальненим значенням, здебільшого повчальним змістом, мовний знак, який передає специфічну інформацію про традиційні цінності та погляди, ґрунтовані на життєвому досвіді народу, позначає типову життєву ситуацію [30, с. 16].

Одиниці української пареміології мають, і це дуже важливо нині, великий педагогічний потенціал із кращих зразків усної народної творчості. Філософсько-педагогічні аспекти у цій царині були вивчені та досліджені свого часу Г. Сковородою, В. Сухомлинським, І. Франком та ін. Етнокультурну специфіку народних паремій розкривають дослідження Ж. Колоїз, Н. Малюги, Л. Савченко, О. Селіванової, Н. Шарманової.

Щодо жанрових різновидів, то більшість дослідників ототожнюють паремію з самостійною пареміологічною одиницею за такими напрямками: життєві явища, людські риси, вчинки з характерними та специфічними ознаками.

М. Пазяк у своїх працях класифікує паремії за семантичним критерієм, і зокрема за такими сферами українського життя:

1. Національні ментальні ознаки: *Хоч чоловік убогий, та слово чисте* (54, с. 7); *Степ та воля – козацька доля* (54, с. 7).

2. Історія України: *Князь Борис все плуги кував, та людям давав* (53, с. 4); *Де стопа орди пройшла, там вже трава не росла* (54, с. 4).

3. Народна агрономія: *Кожному овочу свій час, Зійшов сніжок – берись за плужок* (53, с. 5); *Сій густо, то не буде пусто* (54, с. 5).

4. Народна метеорологія: *Багато снігу – багато хліба* (54, с. 5); *Місяць лютий питає, чи взутий* (54, с. 5).

5. Народна етика: *Все любить міру, не хвались, а вчись* (54, с. 6).

6. Народна географія: *Язик до Києва доведе, а в Києві заблудить* (54, с. 6).

Як зазначають дослідники, «глибше пізнати етнос, проникнути його духом, зрозуміти душу можна не лише через його художнє слово чи художню творчість найкращих представників, а й за допомогою слова, фразеологізму, узагалі через мову як душу, серце народу» [59, с. 349].

Проблема моделювання тих чи тих одиниць мови є такою, що постійно розробляється у сучасній лінгвістиці. Не є виключенням і пареміологія, адже у паремійному фонді кожної мови існують чіткі моделі прислів'їв, а самі одиниці пареміології можуть бути зведеними [61, с. 162]. Прислів'я та приказки в

переважній більшості створюються самим народом і відбивають найрізноманітніші сторони людського життя.

Виникнення прислів'їв, за думкою дослідників, бере початок від часів первіснообщинного ладу. Воно пов'язане з трудовою діяльністю людей. Прислів'я та приказки мали утилітарно-практичне значення, носили повчальний характер. У подальшому тематика прислів'їв значно розширилась. Проте, їх повчальний зміст зберігся та незабаром став однією з їх відмінних жанрових ознак [7, с. 87].

Функційний аспект прислів'їв треба розглядати, виходячи з таких типів ситуацій:

- 1) інтерактивна ситуація;
- 2) комунікативно-прагматична паремійна ситуація.

Пареміологічна функціональність представлена прагматичною, соціальною та моделювальною функціями [17, с. 100]. Усі ці функції прислів'їв взаємопов'язані й реалізуються у мовленні одночасно.

Відтворюваність в мовленні як цілісного паремійного тексту дає можливість визначити комунікативну специфіку такого прислів'я, що може розглядатися як мовленнєвий акт. Комунікативний акт – цілеспрямована мовленнєва дія, що здійснюється згідно з принципами і правилами мовленнєвої поведінки, прийнятими в певному суспільстві. З огляду на зазначене вище, види мовленнєвих актів можна розцінювати як типи прагматики, що несуть в собі прислів'я [7, с. 122].

Вітчизняні пареміографічні джерела, які мають в собі числа, дають змогу з'ясувати основну спрямованість їх прагматики. Для таких прислів'їв найбільш характерними функціями є передача досвіду, мудрості, поради, застереження, докору.

Прислів'я як одиниця комунікації – це особлива одиниця мови, що становить відтворений у промові зворот повчального змісту, структурно рівний пропозиції, але в змістовному плані ширше від пропозиції, тому на додаток до структурно-семантичної схеми пропозиції (і збігаючись із нею) прислів'я

наділене комунікативно-прагматичним потенціалом, який розкривається в комунікативній взаємодії партнерів [11, с. 726].

Отже, простеживши історію дослідження паремій та з'ясувавши значення термінів «паремія», «пареміологія» та «пареміографія», ми вбачаємо, що паремія – це лінгвокультурне явище, яке відображає етнолінгвістичну одиницю життя народу, риси характеру, вчинки, події, життєвий досвід, реалії навколишнього світу, релігійні уявлення.

Зважаючи на історичний розвиток людства та специфіку людської комунікації, можна з упевненістю стверджувати, що з появою нових творів народної мудрості постійно буде виникати потреба у вивченні та дослідженні паремій як засобу ментальності та автентичності української нації. Ця галузь мовознавства, на наш погляд, потребує більш глибокого вивчення, особливо на сучасному етапі розвитку вітчизняної і зарубіжної лінгвістичної науки.

Прагматична специфіка використання прислів'їв в комунікації полягає у прагненні адресанта максимально яскраво висловити своє ставлення не тільки до того чи іншого факту, події, а й до адресата.

Використання прислів'їв у мовленні характеризується іллокутивною силою впливу на адресата і цілеспрямованим перлокутивним ефектом. З комунікативно-прагматичної позиції прислів'я є інтенційними, тобто для них характерна зумисність, прогнозичність. Інтенційність прислів'їв не може виникнути до початку дискурсу [62, с. 30]. Цей мовний акт виникає спонтанно, як реакція на ситуацію, як відгук на репліку співрозмовника. Для прислів'їв найбільш характерними є інтенції передачі досвіду, мудрості, поради, застереження, докору.

Підсумовуючи зазначене вище, розкриваємо лінгвальний статус паремії як етнолінгвістичної одиниці, що створена певною етнічною свідомістю для передавання з покоління в покоління набутого досвіду з усіх важливих аспектів, необхідних для розвитку та збереження національної свідомості, культури, історії, традицій свого народу. Тематика й проблематика паремійної творчості протягом багатьох століть не втрачала своєї актуальності й привертала увагу

великої кількості мовознавців, фольклористів, літературознавців, критиків, істориків та інших дослідників. На сьогодні питання визначення паремійного корпусу як окремої самостійної лінгвістичної системи постає перед сучасними дослідженнями в галузі мовознавства.

1.2. Числовий код у системі кодів культури

Людська спільнота у процесі своєї історії трансформувала свій світогляд у низку так званих культурних кодів. Нижче розглянемо їх та дамо оцінку цим світовим надбанням.

За Ф. Бацевичем, код культури – 1) спосіб, яким конкретна культура членує, категоризує, структурує, оцінює світ, що оточує членів певної національної лінгвокультурної спільноти; 2) сукупність знаків (символів), смислів та їхніх комбінацій, котрі наявні у будь-якому предметі культури певної національної лінгвокультурної спільноти [8, с. 74]. Мовознавець у своїй праці «Словник термінів міжкультурної комунікації» виділяє такі культурні коди:

1. Код культури біоморфний – це код, у якому знайшли відображення уявлення певної національної лінгвокультурної спільноти про світ рослин і тварин.

2. Код культури духовний – код, у якому відображені моральні цінності та еталони.

3. Код культури предметний – код, пов'язаний із стереотипами сприйняття і оцінювання певною національною лінгвокультурною спільнотою предметно-просторового світу, що оточує людину.

4. Код культури соматичний – код, у якому знайшли відображення функції різних частин тіла та їх оцінка. Він також пов'язаний з членуванням простору.

5. Код культурний часовий в пареміях простежується протягом усього мовно-лінгвістичного процесу. Він є абсолютною константою, і в контексті змінення світобачення людини відіграє важливу роль [8, с. 6].

Досліджуючи паремію в історичному контексті, можна сказати, що вона є лінгвістичним показником часу. На це прямо й опосередковано вказують багато її зразків, наприклад: *Хто святкує на Пилипа, буде голий як липа* (26, с. 454), або *Хто сіє на Покрові, не має що дати корові* (26, с.454). Наведені паремійні приклади вказують на сільськогосподарські роботи дохристиянських часів.

Зазнають змін і когнітивні процеси мислення людини, які трансформуються в зовсім нові та відмінні від звичних мовні образи. Усе це є наочним відображення незмінного часового вектора, який завжди супроводжує паремійну творчість, надає їй особливого змісту та конкретизує [64, с. 173].

Особливої уваги заслуговує, на нашу думку, числовий код. Числовий код – це головний вектор, основна мета якого більш точно, асоціативне сприймання мовцем паремії. Числа відіграють важливу символічну роль в міфопоетичному образі світу. Вони є засобом опису світу і людини, способом моделювання Всесвіту, його впорядкування. Числа використовуються в культурі як об'єкт семантики і символізації, тому вони значимі для культури кожного народу.

Відомо, що у давнину в слов'янських мовах слово «число» мало значення «знак», «символ», а «числити» означало «думати», «робити певні дії зі знаками». Наші предки завжди наділяли числа магічними й містичними властивостями, що було характерно для їхньої тодішньої язичницької, міфологічної культури та побуту. Дослідники української пареміографії стверджують, що здебільшого числа актуалізувалися в усній народній творчості (казки, міфи, легенди, прислів'я, приказки), народній та календарній обрядовості, декоративно-прикладному мистецтві українців [7, с. 25].

За «Великим тлумачним словником сучасної української мови», цифра – 1) знак, що позначає число; 2) число, кількість чого-небудь; 3) у системах обробки інформації – знак, що використовується для кодування інформації [11, с. 923]. На перший погляд, цифра – це абстрактна одиниця з ряду натуральних чисел. Але, як видно з міфології, історії, релігії число стає певною мірою, домінантою у визначенні особливих культурологічних та інших аспектів життєдіяльності спільноти [21, с. 75].

Імовірно, саме числові коди багатьох націй мають загальне підґрунтя. Це зумовлюється, насамперед, схожістю релігійних цінностей, форм і засобів їхнього трактування, особливо в Європі. Національні спільноти – це окремі геополітичні одиниці світової цивілізації і, маючи в собі культурологічний різновид, в основі своїй містять дещо загальне, проте предмет нашого дослідження – це числовий код, який шляхом подальшої трансформації має суттєво вплинути на інші коди культури.

Отже, коди культури формують певну систему, яка репрезентує зразки етнічної культури. Коди культури транслюють світоглядні орієнтири, онтологію буття українців.

Окреслені види кодів культури дають змогу визначити лінгвокультурну, етноментальну, моральну, комунікативну, лінгвопрагматичну складові окремого суспільства, утворюють його національну концептосферу. У нашій кваліфікаційній праці предметом дослідження є саме числовий код, репрезентантами якого виступають українські паремії.

1.3. Кількісні й порядкові числівники як маркери числового коду

Українські паремії – не лише мовний знак, а й знак культури, який дає змогу простежити вплив мови на формування ментальності певного народу й суспільства загалом, визначає етичні та моральні норми поведінки кожної особистості зокрема.

Найяскравіше представлене розмаїття числових значень у паремійних одиницях, де одне й те ж саме число, уживаючись в різному мовному контексті, може докорінно відрізнитися за своєю семантикою, емоційним та смисловим забарвленням. Пареміям властивий специфічний характер узагальнення, вираження і спосіб сприйняття закодованої інформації, мотивація семантичної структури за допомогою лексичних, морфологічних і стилістичних засобів.

Вторинний план виникає через логічну і математичну несумісність цифр при виконанні рахункових функцій. Семантика невизначеної кількості як

вторинного плану змісту загалом характерна для компонентів-назв числівників у структурі паремій як відтворюваних мовних одиниць.

Широко представлені в українській пареміології паремії з числівником *один*. За словником-довідником В. Жайворонка «Знаки української етнокультури», *один* – назва числа 1 та його цифрового позначення; означає центр, від якого певною мірою протиставлені лівий / правий, верх / низ; центр світу – Сонце, єдине в своєму роді світило; сам-один стає тим, хто звідусь долю, роковану багатом; це проникнення в сутність чогось, в інші світи, в старі й нові виміри; у казках герой висмикує по одній волосині, і вони стають для нього ключем сходження на інший щабель [25, с. 412].

Паремії з числовим компонентом *один* часто вживаються у ситуації, коли потрібно наголосити на тому, що якась незначна дрібниця здатна зіпсувати щось велике й добре, зробити його непридатним для використання, погіршити щось окремо взяте, що не має позитивних якостей, негативно впливає на когось (щонебудь), своїм втручанням, спотворює думку про когось, очорнює: *Від одного гнилого яблука увесь віз згниє* (54, с. 38); *Одна паршива вівця усе стадо спаскудить* (54, с. 38).

Прикладом вживання паремій із числом *один* можуть бути: *З одного яйця вилізли* (54, с. 84); *З одної гілки ягода* (54, с. 84). Розглянуті прислів'я означають схожість когось у чомусь, переважно у негативному відтінку, а також засудження певних рис чи якостей людини.

Усі пареміографічні праці фіксують і паремії з числовим маркером *два*. У етнолінгвістичному словнику В. Жайворонка це число потрактовано так: «Два – назва числа 2 та його цифрового позначення, кількість із 2 одиниць; число здавна набрало символічного значення; означає пару, двоїстість; подвійні або здвоєні предмети, що за повір'ями, могли принести нещастя [25, с. 167]. Досить неоднозначно українці тлумачать наведений числовий компонент: у похоронному обряді в різних місцях виставляли то парну, то непарну кількість тих, хто несли хрести, проте зловісними були уявлення про дводушників, яйця з двома жовтками, з яких вилуплюється дідько й інша нечиста сила. Не зважаючи

на це, в українській фольклористиці двійко голубів означають вічний символ чистоти, вірності, Божого духа, який поєднує дві душі, щоб вони очистилися для життя на світі.

Паремії з числовим компонентом *два* досить часто характеризують прямо протилежні сторони у людських стосунках. Коли між схожими людьми (за соціальною приналежністю, професією, інтересами) виникають непорозуміння або вони не можуть дійти згоди у якій-небудь справі, говорять: *Два ведмеді в одному барлозі не живуть* (54, с. 84); *Два коти в одному мішку не помиряться* (54, с. 84).

Велика кількість прислів'їв і приказок із числом *два* характеризує людей схожих один на одного за якимись певними рисами, критеріями чи поведінкою, але вже з негативною семантикою: *Два чоботи – пара* (54, с. 86); *Два брехуни однієї правди не кажуть* (54, с. 86).

Знаковим числом в українських прислів'ях та приказках виступає й числівник *три*. За словником В. Жайворонка, *три* – назва числа 3 та його цифрового позначення із 3 одиниць; число, що з найдавніших часів символізує довершеність, досконалість; з давніх-давен число мало релігійний у християн – Сила, Мудрість, Любов [25, с. 604]. Це число передає сакральність мови, яка переходить у процес комунікації.

Аналіз дібраних мовних фактів засвідчує найяскравіші приклади паремій із таким числом: *Без року три дні* (54, с. 29) – коли якась подія відбулася нещодавно, щось є нетривалим у часі; *Кучугура й три оберемки* (54, с. 43) – розкрито ситуацію комунікації, коли щось є в залишку чи в надмірній кількості; *Заблудитися між трьох дубів* (54, с. 63) – говорять у ситуації, коли хтось не може розібратися у чомусь простому, елементарному.

Число *п'ять* у словнику В. Жайворонка визначено як назва числа 5 та його цифрового позначення з 5 одиниць [25, с. 492]. Кількісний числівник означає мікрокосм людини, цілісність людського буття; символ священного шлюбу Землі й Неба, оскільки є сумою жіночої (парної) двійки і чоловічої

(непарної) трійки. Крім того, маркер числа символізує самопізнання, спокій, медитацію, багатогранність різних сфер життя особистоті.

Група паремій з компонентом-числівником *п'ять* представлена у невеликій кількості, але навіть через ці паремійні одиниці передається символічне розуміння числа в слов'янській культурі. Наприклад, *П'яте колесо до воза* (54, с. 203); *Собаці п'ята нога* (54, с. 203) – використовується у пареміях, де наголошується на тому, що хтось не заслуговує ніякої уваги, нікому не потрібний.

Число *шість* укладач словника потрактує як назву числа 6 та його цифрового позначення із 6 одиниць, що означає рівновагу, гармонію, любов, здоров'я, красу, удачу. За шість днів був створений світ; Бог творив світ шістьма словами; разом з тим три шестірки – знак диявола [25, с. 560].

Прикладами паремій із цим числівником можуть слугувати:

1. *Шість дівок – свої вечорниці* (54, с. 305) – наведена мовна одиниця уживається у ситуації, коли хочуть наголосити, що кожна людина має свою думку у тих чи тих ситуаціях, яка може бути відмінною від бачення інших, а тому під час прийняття важливого рішення більш доцільно спиратися на власну думку.

2. *Ліпше свій гість, як чужих шість* (54, с. 305) – говорять у ситуації, коли акцентують увагу на тому, що близька людина вважається більш безпечною, їй можна довіряти й завжди попросити про допомогу, ніж незнайомі чи малознайомі люди, від яких очікується певна небезпека або загроза.

Сакральність числівника *сім* проявляється на різних рівнях людської життєдіяльності: символічне святе число, Божественне число Всесвіту, що відіграє велику роль у народній і релігійній символіці народів усього світу: сім кольорів райдуги, сім днів тижня, сім днів посту, сьомий день після створення світу – день відпочинку, сім променів Сонця, сім братів-вітрів, семикратне повторення заклинання, сім таїнств, у яких проявляється божественна благодать Церкви Христової [25, с. 541].

Число *сім* активно використовується у пареміях із семантичним наповненням, глибинне значення яких представляє нам алогічність дій, вчинків, процесів: *Бачив сім вовків, та й усі білі* (54, с. 102); *Наговорив сім мішків гречаної вовни* (54, с. 102). Така алогічність лежить в основі нісенітниць, небилиць, де наголошується на тому, що хтось говорить дурниці, примітивно міркує, вигадує і розповідає безглузді історії, перебільшує, підносить щось у спотвореному вигляді.

До цього числа звертаються також, коли хочуть наголосити, що хтось без видимої потреби сам собі ускладнює життя, створює додаткові труднощі, робить щось хитромудро: *За сім верст киселю їсти* (54, с. 111); *За шматок кишки, сім верст пішки* (54, с. 111).

Значення числівника *вісім* у словнику подається так: «Вісім – назва числа 8 та його цифрового позначення, кількість із 8 одиниць; у духовному розумінні – це шлях, пройдений через сім сходинок-небес до задуманої мети; вісімка – подвійний хрест, «престол Господа» [25, с. 99]. Українці вірили, що восьмого дня народжується нова, відкрита до світу людина й стверджували, що після семи днів посту і каяття на восьмий настає духовне очищення.

Число *вісім* в українській пареміології трапляється подекуди, що можна проілюструвати окремими прикладами:

1. *Буде всім по сім, а мені таки вісім* (54, с. 83) – уживається в ситуації, коли хочуть підкреслити, що хтось є жадібним, ненаситним, пристрасно бажає чогось і вміє знайти спосіб отримати щось більше, ніж інші.

2. *Один подає, вісім кладе і кричать: не навалюй* (54, с. 85) – семантика паремії полягає в тому, що хтось, ігноруючи трудовий процес, роботу, на виконання якої потрібно витратити багато фізичних та духовних сил, не обтяжуючи себе думками про якусь діяльність, успішно користується результатами інших, використовує плоди чужої праці у власних інтересах.

Числа першого десятка є досить актуалізованими у паремійних зразках, що пояснювалось особливостями міфологічного світогляду українців, їхньої наївної картини світу.

Числівник *десять* у своїй праці В. Жайворонок визначає як назву числа 10 та його цифрового позначення, кількість із 10 одиниць; сакральне число Всесвіту, бо має в собі всі інші числа; досконале число, бо означає повернення до цілісності [25, с. 179].

Числовий компонент *десять* можемо простежити у такій паремії: *Сорока з кола, а десять соколів на її місце* (54, с. 235), у якій обігрується комунікативна ситуація, де хтось не повинен переживати з приводу того, що залишене ним колишнє місце роботи, службова посада залишаться вільними, завжди знайдеться хтось інший, хто претендуватиме на вакансію, що відкрилася, оскільки вона часто має привабливі перспективи.

Число *дванадцять*, або «дюжина», як його ще називають, має досить символічне значення в українській народній творчості та репрезентує універсальні та унікальні духовні цінності. Воно означає вселенський і водночас духовний лад; [25, с. 179]. Наприклад, вавилоняни, намагаючись регулювати людську долю за допомогою астрономії, поділили рік на 12 місяців, а день і ніч по 12 годин, тим самим структурували свій час. В українській фольклорній творчості часто можна зустріти вигаданих істот із 12 головами. Крім того, споконвічною українською традицією було розводити на Святвечір вогонь з 12 полін і готувати 12 страв.

Прикладами паремій із таким числом можуть слугувати:

1. *Дванадцять апостолів краще, ніж дванадцять грішників* (54, с. 96) – використовують під час протиставлення добрих і поганих вчинків людей, їх рис характеру, поведінки й моральності.

2. *Дванадцять – дюжина, але не чортова* (54, с. 96) – кажуть тоді, коли люди під впливом певних забобонів намагаються уникнути ситуацій, пов'язаних із магичністю числа тринадцять.

Інші числові позначення в українській паремійній творчості актуалізовані в межах сотні, зокрема *сорок, сімдесят, сто*.

Числівник *сорок*, за словником В. Жайворонка, має таке пояснення: «Сорок – назва числа 40 та його цифрового позначення із 40 одиниць [25, с. 568].

Цей маркер числового коду використовувався ще у давні часи Київської Русі як давньоруська одиниця лічби, що відповідає чотирьом десяткам; здавна магічне число, з яким пов'язано чимало прикмет; досить часто вживається в поезії та обрядовості.

Число *сорок* на сьогоднішній день представлено такою паремією: *Сьогодні не вівторок, щоб повторювати разів сорок* (54, с. 72). Її значення полягає в тому, що хтось має бути зосередженим, уважно слухати те, що йому кажуть, оскільки немає сенсу та бажання повторювати те саме, відтворювати раніше висловлені думки.

Числовий компонент *сімдесят* представлений у такому прислів'ї: *Чорт сімдесят пар постолів стоптав, доки їх докупи зібрав* (54, с. 273), яке означає, що хтось завжди обирає супутника життя, який відповідає його життєвим пріоритетам і цінностям, є відповідним за тими чи іншими параметрами, характеристиками, мало чим відрізняється у поведінці, вчинках, діях.

Маркер числового коду *сто* зустрічаємо у такому прислів'ї: *Краще один раз побачити, ніж сто раз почути* (54, с. 147). Воно означає, що хтось не повинен беззаперечно довіряти комусь, покладатися на когось, вірити комусь на слово, бо слід спробувати спочатку переконатися в чомусь на власні очі.

Особливістю паремій з компонентами-назвами числівників є те, що багато з них побудовані на основі рахункових функцій числівників, таким чином, компонент-числівник зберігає своє специфічне кількісне значення, але при додаванні семантики всіх компонентів з'являється вторинний план змісту: невизначеність, неправильний підрахунок [13, с. 31].

Числівники, які мають числові значення понад сотню, зустрічаються в українських пареміях у поодиноких випадках, адже лінгвістична картина світу українців охоплювала в першу чергу елементарні рахункові операції, оперування числами в межах десятка і сотні, що репрезентує фінансову культуру етносу. Такий симбіоз різних аспектів життєдіяльності українця доцільно осмислювати за допомогою паремійних зразків на уроках української мови в профільній

школі, що дає змогу репрезентувати й інтегральні складові сучасного освітнього процесу.

Числовий код в одиницях пареміології представлений не тільки кількісними, а й порядковими числівниками.

Нерідко у пареміях можемо простежити порядковий числівник *перший*, що відповідний кількісному числівнику *один*, який передує другому при нумерації або підрахунку однорідних предметів, явищ і т. ін. [11, с. 1178]. Наприклад, у пареміях *Перша чарка колом* (54, с. 206); *Перший бублик глевкий* (54, с. 206); *Перші коти за плоти* (54, с. 206) комунікативна ситуація розгортається в тому, що людина ніби запевняється, що всі наступні дії і процеси будуть мати успіх; пояснює те, що будь-яка справа спочатку не виходить, не йде на лад, а перша спроба часто буває невдалою.

Порядковий числівник *другий* тісно пов'язаний із числівником *перший* в українській пареміографії та відповідний кількісному числівнику *два* [11, с. 457]. Він містить в собі такі лексичні значення: 1) який надходить безпосередньо за чим-небудь, наступний; 2) не такий, як цей, відмінний від цього; інший; 3) не головний за значенням, не основний; другорядний; 4) не справжній, але такий, що заступає його [11, с. 457]. Прикладом може слугувати прислів'я *Раз обпечешся – другий остережешся* (54, с. 137), в основі семантики якого лежить такий мовний фактор, що хтось, хто колись помилився, зазнав невдачі в чомусь, стає особливо обережним, поводить стримано, обдуманно, розважливо, боїться навіть того, що не таїть у собі небезпеки.

Порядковий числівник *третій*, безперечно, представлений в українських пареміях, адже утворений від сакрального числа три, тому етнолінгвістичний довідник фіксує такі його значення: 1) який перевищує два, наближається до трьох; 2) який настає безпосередньо за чимось другим [11, с. 1375]. Наприклад, у прислів'ях *Не здужає третього хліба з'їсти* (54, с. 177); *Третього хліба не доїв* (54, с. 177) числовий маркер означає ситуацію, що хтось прикидається ситим по горло, робить тільки вигляд, що його не цікавить висловлена пропозиція

пригоститися, поїсти, дозволяє себе довго просити, після чого активно вгамовує свій голод, демонструючи гарний апетит.

Порядковий числівник *дев'ятий* представлений в українській пареміології прислів'ям *За дев'ятьми ворітьми гавкнеш* (54, с. 291), яке пояснює, що хтось, завинивши, може понести фізичне покарання, когось чекає розплата за якісь безрозсудні вчинки, дії тощо й завжди необхідно брати відповідальність за свої дії або бездіяльність.

Висновкуємо: маркерами числового коду є кількісні й порядкові числівники. Сакральність українського етносу представлено найбільш частотними в українській пареміології кількісними числівниками: *один, два, три, сім, десять, сорок, сімдесят, сто*. З групи порядкових числівників в українській пареміології широко представленими є: *перший, другий, третій, дев'ятий*.

1.4. Похідні кількісні найменування в пареміях

В українській паремійній творчості досить часто зустрічаються похідні найменування, які мають числове значення, але не прямо виражають число, а опосередковано є узагальними числовими номенами.

Широко розповсюджені українські прислів'я та приказки з прислівником *багато*, що означає наявність чогось у великій кількості, є антонімом до слова *мало* [11, с. 189]. Наприклад, паремія *До біди доріг багато, а від біди й стежки немає* (54, с. 27) вживається в ситуації, коли хочуть підкреслити, що неприємності, нещастя, горе, біда наздоганяють когось раптово, швидко і легко, але позбутися їх дуже важко. Інші паремії *Багато галасу даремно* (54, с. 67); *Багато дива, мало млива* (54, с. 67) використовують, коли хочуть сказати, що хтось майстерно, спритно користується даром мови, має звичку давати комусь поради, якісь обіцянки, бере на себе багато зобов'язань, але зрештою не робить нічого або робить дуже погано.

Наявний в українських пареміях і прислівник *чимало*, який має семантику: «немало, досить багато; у значній мірі, дуже» [11, с. 1700]. Так у паремії *Пусту вуха межі люди, то чимало вчуєш* (54, с. 250) актуалізована лексема застосовується в ситуації, коли хтось може дізнатися про себе, про свою сім'ю, про сімейні проблеми тощо дуже багато нового, цікавого від інших, які часто володіють більшою інформацією, іноді і в спотвореному вигляді.

Велика кількість паремій наявна в українській народній творчості з прислівником *мало* у значенні небагато, у невеликій кількості, у незначній мірі, а саме: *Бачить кіт сало, та сили мало* (54, с. 48). Паремія застосовується коли хто-небудь не повинен розраховувати на швидке виконання яких-небудь дій, вирішення яких-небудь проблем, які на перший погляд здаються простими, доступними. *Прожито мало, а скільки пережито* (54, с. 127) – паремійний зразок акцентує увагу, коли хочуть наголосити, що на чийсь долю випав дуже нелегкий життєвий шлях.

Крім того, в українських пареміях наявний і прислівник *надвоє*, що означає половина, удвоє, на дві частини [11, с. 648]. *Баба надвоє ворожила* (54, с. 25) – до цього паремійного вислову звертаються, коли хочуть підкреслити, що хтось поспішно заявляє про якісь позитивні (бажані) результати, про вчинення чогось, що в майбутньому може і не здійснитися.

Особливої уваги заслуговують в українському прислів'ї іменники *в'язочка*, *куль*, *міх*, які мають ознаку збірності, проте не чітко виражене числове значення: *Дав йому віна в'язочку сіна, і куль соломи, і міх полови* (54, с. 49) – паремія з числовим кодом використовується коли будь-хто, приймаючи рішення про одруження та будуючи плани на майбутнє, не повинен особливо розраховувати на посаг нареченої, оскільки її сім'я недостатньо матеріально забезпечена.

Зустрічається в українській пареміології й іменник міри ваги *пуд*, що дорівнює 40 фунтам (близько 16, 4 кг); велика кількість чого-небудь, щось дуже важке [11, с. 1197]. *Нуль уваги, пуд зневаги* (54, с. 196) – уживається, коли хтось не звертає на когось (щось) жодної уваги, демонструє почуття повної зневаги, крайньої неповаги, байдужості до когось.

Подекуди у пареміях актуалізовано прислівник *вдруге*, який має значення у другий раз [11, с. 325]. Наприклад паремія *П'ятниця вдруге не трапиться* (54, с. 132) актуалізується коли кажуть, що хтось повинен уміти скористатися певними можливостями, розглянути умови, які забезпечать удачу, успіх у чомусь, діяти за наявності сприятливих обставин та ймовірності скоєння чогось.

Знаходимо й числову паремію із прислівником *вдесятеро* – у десять раз [11, с. 326]. *Хто бідному дає, той вдесятеро придбає* (54, с. 228) – цей числовий маркер виразним є у мовній одиниці на зразок, коли хтось, хто дає милостиню жебраку, допомагає матеріально нужденному, виявляє милосердя, робить богоугодну справу, такому, як правило, завжди віддається сторицею.

Отже, на прикладі вище зазначених прислів'їв та приказок, ми можемо впевнитися в тому, що українські паремії передають характерні для народу образи і символи культури, національний спосіб мислення і світосприйняття.

Опосередковані маркери числового коду розкривають, поглиблюють використання неозначених маркерів числа або збірних числових назв, позначення яких слугує для репрезентації різноманітної етнічної картини світу, коли число могло бути представлене різними лексемами, що засвідчували числову грамотність давніх українців.

Висновки до першого розділу

Вивчивши наукову і науково-методичну літ та провівши аналіз дібраного мовного матеріалу, можемо зробити висновок: паремія – це одиниця пареміології, що вирізняється афористичністю, усталеністю, відтворюваністю, переосмисленим чи буквальним узагальненим значенням, здебільшого повчальним змістом, мовний знак, який передає специфічну інформацію про традиційні цінності та погляди, ґрунтовані на життєвому досвіді народу.

Пареміологія – окремий розділ української лінгвістики, який займається аналізом та науковим визначенням структурної будови паремій.

Пареміографія – частина розділу пареміології, основною метою якої є збирання, систематизація та друк паремій.

Завдяки окремо вираженим змістовим посиланням, паремії завше кваліфікуються як самостійні структурні одиниці пареміології. Багатогранність паремій ускладнює процес дефініції.

Світова спільнота відображає свій світогляд через коди культури. Вони мають суттєве значення в цілому на весь процес еволюційного розвитку людства. Код виробляється в національній культурі та є невід’ємною її частиною, більше того – це своєрідний алгоритм дії національної спільноти у певних моментах її розвитку. Він завжди несе в собі змістове навантаження і має чітко окреслене направлення.

Числові коди багатьох націй мають загальне підґрунтя, яке базується на фундаменті релігії, етики й моралі. Метод дослідження матеріалу цього розділу показав, що типовими зразками реалізації числових значень є паремійні кліше, в яких одне й те саме число вживається в різному мовному контексті. І це, ми вважаємо, є однією з характерних рис та чинників паремії.

Окрім того, немає прямого виявленого зв’язку між числовим кодом та подією чи фактом, реалізованим у паремії. Варіативність подій може бути безмежною, що теж вказує на універсальність таких мовних форм.

Таким чином, виявлено, що числовий код у паремійних зразках несе в собі функцію головного вектора мовної одиниці та не залежить від стилістики й сюжетної лінії паремії. Одні й ті ж числа, самі чи у варіаціях з іншими, можуть використовуватися в найрізноманітніших паремійних зразках.

Маркери числового коду представлені кількісними, порядковими числівниками та похідними числовими найменуваннями розкривають, поглиблюють використання неозначених або збірних числових назв, позначення яких слугує для репрезентації різноманітної етнічної картини світу, коли число могло бути представлене різними лексемами, що засвідчували числову грамотність давніх українців.

Із наведеного вище видно, що явище числового коду в українській паремії має чітку векторну організацію, яка згруповує та направляє малу жанрову форму до більш точного та асоціативного сприймання її слухачем, а отже, має велике значення при продукуванні та відтворенні паремій.

Безперечно, такі форми українських паремій з використанням числового коду – явище дуже цікаве з наукового погляду і має бути розглянуто з різних дослідницьких аспектів. Пареміологічне багатство української культури й, зокрема паремії з числовим кодом, які інтегрують знання, варто залучити до вивчення на уроках української мови не лише в основному курсі, а й у розробленні та запровадженні елективних курсів у профільній школі. Вважаємо, що своєрідний інтегративний підхід до вивчення паремій із маркерами числа, адже історію України, традиції та звичаї необхідно зберегти, а освітній простір є найкращим інструментом для цього.

РОЗДІЛ 2

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ ОРГАНІЗАЦІЇ ЕЛЕКТИВНОГО КУРСУ У ПРОФІЛЬНІЙ ШКОЛІ

2.1. Осмислення методичних засад в контексті Загальноєвропейських рекомендацій мовної освіти

Мова в системі загальної середньої освіти в Україні відіграє досить важливу роль, оскільки є, на наш погляд, найважливішим чинником єднання людей, національної самосвідомості та предметом національної самобутності суспільства. У профільній школі філологічного напрямку важливим є й те, що опанування мови на належному рівні забезпечує здобувачам освіти здатність і готовність до комунікації в повсякденному житті та професійній діяльності, до мовленнєвої взаємодії та взаєморозуміння. А це вкрай важливо для побудови соціального дискурсу, особливо в наш час новітніх суспільних запитів.

Зауважимо, що чинна на сьогодні Програма з української мови для профільного навчання – це засіб профілізації старшокласників, оскільки мова вербалізує картину світу й цим самим є основою цілісного світогляду кожної особистості [48, с. 98].

Особливістю профільного навчання з української мови є інтенсивний мовний та інтелектуальний розвиток старшокласників, їхнього мислення, уяви, творчих здібностей, формування навичок. І це, ми вважаємо, нині є таким чинником, що в майбутньому має стати базисом їхнього внутрішнього становлення та розвитку.

При цьому визначено рівні володіння мовою, що характеризують результати навчальних досягнень у кожному виді мовленнєвої діяльності й узгоджуються із Загальноєвропейськими рекомендаціями з мовної освіти.

Формування соціальних запитів охоплює встановлення контактів і співпрацю з іншими задля досягнення визначеного результату під час

спілкування українською мовою; розв'язання конфліктів у комунікативних ситуаціях.

З огляду на зазначене вище, можна стверджувати про вдосконалення одного з підходів до навчання мови у сучасній профільній школі, розгляд його у структурі філологічної освіти, в основу якої покладено формування мовної особистості.

У Загальноєвропейських рекомендаціях із мовної освіти, наголошено на зміні мети навчання мови [23, с. 82]. Ця зміна полягає в фокусуванні на розвиток процесу опанування рідною мовою впродовж всього життя, що на сьогодні є характерною рисою життєдіяльності сучасного європейця.

Незважаючи на це, результативність засвоєння матеріалу визначається не лише набутим рівнем знань, умінь і навичок, а й здатністю до посередницької діяльності в європейському суспільстві, взаєморозуміння та співпраці, європейської мобільності.

Нині ми спостерігаємо, що освітня реформа в Україні зазнала докорінних змін. Про мету сучасної мовної освіти йдеться й у Законі України «Про освіту» [49], адже зусилля учителів-словесників під час викладання навчального матеріалу, першочергово мають бути спрямовані на всебічний розвиток особистості як найвищої цінності суспільства.

Означену ідею підтримує й відома дослідниця Т. Полонська: «Профільність є не просто поглибленням знань з одного, двох чи більше навчальних предметів, а практичним досвідом діяльності в певній професійній сфері, спрямованим на формування інтегрованих знань і соціальних компетентностей учнів» [45, с. 5]. З позиції науковиці, мета філологічного профілю у старших класах загальноосвітніх навчальних закладів полягає в задоволенні професійного інтересу школярів до занять мовами і філологією.

І. Андрейко зазначає: «Сучасна освіта має ґрунтуватися на засадах майбутнього антропогенного соціокультурного середовища. Її завданням є формування особистості, яка зможе вижити в умовах соціокультурної невизначеності. Тому важливі не самі знання, а творче їх завдання в новій

конфігурації, з новими акцентами й новою метою. Освіта повинна підтримати творчий характер становлення особистості. Кінцева мета освіти – самоактуалізація формування цілісної особистості» [4, с. 16].

З цього висловлювання визначаємо те, що майбутня діяльність людини буде тісно пов'язана з моделюванням як ситуацій, так і з рівнем їхнього вирішення. Це твердження ми можемо взяти за основу теоретико-методичного аспекту організації елективного курсу, де вчитель-словесник може змоделювати й врахувати всі необхідні лінгводидактичні компоненти.

Окрім того, у розумінні М. Пентилюк: «Успіх мовленнєвої діяльності, її результативність, своєю чергою, залежить від особистості, від рівня розвитку її мовлення, від культури мови і мовлення особистостей – мовців, які беруть участь у мовленнєвій діяльності» [42, с. 291], тобто, чим вищий рівень опанування мовою кожного громадянина, тим глибший загальний ступінь культури. І це, треба наголосити, має важливе державне значення.

Означені позиції знаходять відображення в низці Документів Ради Європи та Європейського Союзу: Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти [23], Законах України «Про освіту» [49], «Про повну загальну середню освіту» [50].

Компетентнісну парадигму в навчанні мов загалом та у формуванні елітарної мовної особистості зокрема змістовно окреслено в Рекомендації Європейського парламенту та Ради ЄС «Про основні компетентності для навчання протягом усього життя». Після аналізу цих документів, можна зазначити, що розвиток ключових компетентностей відбувається з раннього дитинства та протягом дорослого життя через формальне, неформальне, інформальне навчання.

Необхідність урахування державної мови, національно-культурної спадщини під час навчання учнів за філологічним напрямом виражено у Державному стандарті базової середньої освіти.

Отже, Концепція розвитку педагогічної освіти спрямована на підготовку нового покоління педагогів, готових до безперервного професійного,

особистісного розвитку в умовах динамічних змін та передбачає здатність адаптуватися до них.

У Концепції «Нова українська школа» наголошено на необхідності формування десяти провідних компетентностей, з-поміж яких ключовими є спілкування державною та іноземними мовами, що передбачає вміння усно і письмово висловлювати і тлумачити поняття, думки, почуття, факти та погляди (через слухання, говоріння, читання і письмо, застосування мультимедійних засобів); здатність реагувати мовними засобами на повний спектр соціальних і культурних явищ – у навчанні, на роботі, вдома, у вільний час; уміння належно розуміти висловлене іноземною мовою, посередницької діяльності та міжкультурного спілкування [47, с. 66].

Згідно з Навчальною програмою з української мови (профільний рівень) для 10–11 класів загальноосвітніх шкіл [35], однією з ключових є компетентність «ініціативність і підприємливість», що передбачає уміння презентувати власні ідеї та ініціативи. Саме цьому й сприяє вивчення паремій із числовим кодом, адже, таким чином на уроках української мови реалізується ще й математична компетентність, що забезпечує інтегративність підходу в освітньому процесі.

Незаперечним є те, що здобувачі освіти профільної школи мають бути елітарними мовними особистостями, популяризаторами рідної й іноземних мов і культур, суб'єктами, що спонукають інших до діалогу з іншомовними представниками, творчої реалізації.

У Законі України «Про повну загальну середню освіту» [50] зазначено, що сучасна особистість високого рівня освіченості має відмовитися від суто утилітарного ставлення до середньої освіти, бути здатною критично мислити та проводити аналіз.

Згідно з Національною рамкою кваліфікацій освітній процес в Україні має орієнтуватися на чинні євростандарти. Тож, для гармонізації соціальних та трудових відносин з національними і зарубіжними партнерами, особистість має оволодіти практичними та когнітивними навичками. До речі, саме розвитку творчого мислення та уяви, що є складовою когнітивної поведінки людини,

значною мірою сприяє вивчення одиниць пареміології. І саме правильно організовані та проведені елективні курси з окресленої тематики мають сприяти формуванню цих рис у здобувачів освіти профільної школи.

Відтак сучасні українські програми з вивчення мови здобувачами освіти профільної школи інтерпретуються як новітні методичні комплекси, здатні переформатовуватися на чинні європейські мовні стандарти та рекомендації, які враховують індивідуальні особливості, потреби та інтереси індивідів у процесі навчання мов. Відповідно, формування елітарної мовної особистості здобувача освіти профільної школи потребує залучення до змісту мовної освіти не тільки набуття знань, а й, що не менш важливо – вміння асимілюватися в новій культурі, формувати творчі зв'язки, генерувати новітні, творчі ідеї [4, с. 15].

Проаналізувавши чинні методичні засади мовної освіти в контексті Загальноєвропейських рекомендацій, висновкуємо, що законотворча база української освіти поступово змінюється до відповідних мовних стандартів, прийнятих в країнах Європи. І саме впровадження елективних курсів з української мови у профільній школі є досить новітнім підходом, за допомогою якого вчитель-словесник може розвинути у здобувачів освіти всі ключові компетентності.

2.2. Аналіз чинних програм і підручників з вивчення паремій із числовим кодом у профільній школі

Вивчення державної мови в закладах загальної середньої освіти України чітко регламентоване нормативними шкільними програмами, адже програма – це документ, затверджений Міністерством освіти і науки України, у якому визначено мету й завдання курсу, зміст роботи з культури мовлення, обсяг і систему знань, міжпредметні зв'язки, коло умінь та навичок з української мови, що їх мають обов'язково отримати здобувачі освіти в процесі навчання, зокрема у профільній школі [48, с. 106].

Сучасні освітні програми з української мови істотно відрізняються від попередніх: зміст програми диференційовано на взаємопов'язані змістові лінії, що співвідносяться зі стандартом мовної освіти. Це зумовлено змінами стратегії й тактики в навчанні мови під впливом сучасного соціального замовлення суспільства [48, с. 107].

Новизна програм останніх років, як видно з їхнього аналізу, полягає в посиленні уваги до формування етнокультурознавчої компетенції учнів, що містить відомості про мову – генетичний код народу, національно культурний феномен, що відображає духовно моральний досвід народу носія цієї мови; сприяє усвідомленню учнями краси, милозвучності, багатства, естетичних можливостей української мови.

Формуванню етнокультурознавчої компетенції сприяє реалізація культурологічного, українознавчого аспектів програм. Останнім часом з'явилися програми різних рівнів: для профільного вивчення мови, програми рівня стандарту й академічного рівня, авторські програми.

Крім того, розроблено програми спецкурсів для освітніх закладів нового типу, наприклад: «Культура мови і стилістика» (автор М. Пентилюк), «Мова – як генетичний код народу» (автор В. Цимбалюк) та ін. В цих та багатьох інших розробках велике значення приділяється вивченню та аналізу українського етносу, пареміям [48, с. 109].

Числовий код та числові паремії набули в останні роки великої уваги в українській науці, і це, безперечно, є заслугою сучасних українських мовознавців, адже саме наукові реферати, монографії, доповіді, статті сприяли вивченню, аналізу та популяризації не дуже актуальної, як вважалося раніше, народної творчості. Такий хибний погляд мав наслідки, що призводили до унеможливлення постійного інтересу суспільства до своєї історії та мови.

На основі програм розробляються підручники, методичні посібники, робочі зошити, комп'ютерні програми тощо.

Шкільна програма містить такі основні складові, як пояснювальна записка і власне програма. Це орієнтир-практикум сучасного вчителя, який при вмілому

його використанні може стати досить необхідним та вдалим помічником педагога [47, с. 111].

Пояснювальна записка – це складова програми, що визначає засади організації навчального процесу з української мови: мету, завдання курсу, напрями роботи та ін. Пояснювальна записка змінюється частіше, ніж інші складові, що зумовлюється суспільними змінами [47, с. 112].

Власне програма – складова шкільної програми в цілому, що визначає зміст курсу й послідовність вивчення його частин. При визначенні послідовності вивчення української мови від класу до класу враховуються такі чинники: склад і структура самої мови та психологічні особливості оволодіння учнями навчальним матеріалом [48, с. 113].

Принципи побудови програм:

1) лінійний, що передбачає розташування матеріалу від мовних одиниць нижчого рівня до вищого.

2) концентричний, згідно з яким у школі орфографія і пунктуація вивчаються розосереджено разом з іншими темами, наприклад: «Будова слова. Орфографія», «Словотвір. Орфографія» та ін.

3) ступінчастий, що передбачає ступені (щаблі) вивчення певного розділу (наприклад: «Фразеологія», «Лексикологія», «Синтаксис», «Стилістика») [48, с. 113].

Нами було проаналізовано навчальну програму 2017 року для профільного навчання здобувачів освіти за 10 – 11 клас, авторами якої є такі мовознавці: Т. Л. Груба, О. М. Семенов, Т. В. Симоненко [35].

У 10 класі здобувачі освіти під час вивчення розділу «Фразеологія як розділ мовознавства» мають отримати навички, які дозволять визначати в тексті приклади фразеологізмів, їх суть, а також методом інформативної (лексичної, топонімічної та ін.) інтерполяції проводити аналіз можливих джерел їх походження. При вивченні цього розділу мовознавства особлива увага приділяється народнопоетичним фразеологізмам та їх зразкам у художній літературі й поезії, основним поняттям їх виникнення та доцільності

застосування. Педагог має навчити здобувачів освіти творчому підходу, самостійній роботі з довідниками та словниками. Окремий акцент, на наш погляд, має стосуватися й міжпредметних зв'язків.

В 11 класі у блоці підготовка до державної атестації, який включає весь мовний курс 30 год, здобувачі освіти повторюють увесь вивчений матеріал із розділу «Фразеологія», а саме:

1. Терміни і професіоналізми. Філологічні, лінгвістичні, літературознавчі терміни.

2. Фразеологія художнього мовлення, наукова, публіцистична, офіційно-ділова.

Підручник – спеціальна книга для школярів, що містить систематичний виклад навчального матеріалу на рівні сучасних досягнень науки й культури відповідно до освітніх стандартів і програм та є джерелом отримання знань, формування практичних умінь і навичок здобувачів освіти [48, с. 116].

Підручник з української мови є засобом самовдосконалення здобувачів освіти, формування в них мовної картини світу. Це інструмент поглиблення знань, лінгвістичний та культурологічний архів, мовна спадщина.

Крім того, підручники мають виконувати функцію ефективного засобу культурно мовленнєвого розвитку й морального виховання здобувачів освіти.

Зміст і структура підручника ґрунтуються на особистісному, компетентнісному, когнітивно-комунікативному, функційно-стилістичному, текстоцентричному, культурологічному, емоційно-смісловому підходах, принципах розвивального й виховуючого навчання [47, с. 116].

Робота з підручником – важливий аспект засвоєння нового матеріалу здобувачами освіти на уроці української мови профільної школи, яким в жодному разі не слід нехтувати. Для аналізу ми обрали підручник з української мови 2019 року для профільної школи 10 класу, укладачами якого є С. О. Караман, О. М. Горошкіна, О. В. Караман, Л. О. Попова [27].

На нашу думку, розділ фразеології, наявний у підручнику, розкритий всебічно, але рамки програми не дозволяють вчителю застосовувати

варіативність при вивченні цього матеріалу, тому ця обмеженість дещо спрощує підхід при складанні самостійного плану вчителя для проведення уроків.

Отже, з наведеного вище аналізу навчальної програми та підручника з української мови, можна зробити висновок:

1. Програмний матеріал має бути додатково опрацьований на елективному курсі з української мови.

2. При складанні програми досить велике значення приділяється національним та топонімічним місцям (джерелам) виникнення паремій.

3. Як в підручнику, так і в навчальній програмі, ми вважаємо, недостатньо висвітлюється етимологія паремій з маркерами числового коду, тому є доцільним проведення тематичних елективних курсів з української мови.

Тому, на наш погляд, грамотно складені та проведені елективні курси з української мови з вивчення паремій мають додаткову функцію при опануванні матеріалу, поглиблюють його засвоєння та розвивають у здобувачів освіти інтерес до національної історії та культури.

2.3. Інтегральність паремій із маркерами числа: лінгводидактичний аспект

У час становлення української автентичності народні паремії – важливий мовний аспект для вивчення у загальноосвітній школі. Вони, як можна побачити на прикладах, показують наочно, що український народ завжди прагнув волі, миру та добра. Велика історія лихоліть, перемоги та боротьба козацького лицарства, зуміли вкласти вагомий сенс, щирість та людяність у влучні українські прислів'я та приказки. Все це має бути донесено до молодого покоління саме в шкільні роки, коли відбувається становлення особистості.

За програмою, затвердженою державним стандартом Міністерства освіти і науки України, вивчення цього безцінного пласту народної мудрості розпочинається ще з 5 класу в розділі «Лексикологія та фразеологія». Звісно, опанування цього розділу неможливе без попереднього засвоєння інших розділів

мовознавства: фонетики, словотвору, морфології, синтаксису, орфографії та стилістики, адже, як відомо, в основу методики української мови покладений системний підхід [1, с. 90].

Як правило, метою вивчення прислів'їв і приказок на уроках української мови є:

1. Збагачення уявлення здобувачів освіти про малі форми усної народної творчості.
2. Поглиблення фундаменту знань учнів про паремії.
3. Вміння учнів виділяти їх головний зміст та різницю між ними.
4. Формування у здобувачів освіти вміння влучно добирати прислів'я чи приказки, доречно вживати їх у власному мовленні.
5. Розвиток навичок осмисленого читання українських паремій.
6. Розвиток культури мовлення, логічного мислення, творчої уяви, пам'яті.
7. Збагачення словникового запасу учнів.
8. Формування стійких морально-етичних норм, направлених на вшанування пам'яті героїчного минулого України.
9. Виховування поваги до надбань народної мудрості та інтересу до вивчення фольклору [6, с. 25].

На уроках з вивчення українських паремій вчитель може застосовувати такі методи, прийоми та форми роботи: бесіда, робота з підручником, словникова робота, робота в парах, робота в групах, виразне читання, слово вчителя, програмований диктант, літературний аукціон, творче конструювання, інтелектуальна розминка. Весь цей конструктивізм має збагатити здобувачів освіти інтелектуально, надати їм розуміння свого походження, культури, традицій, рис автентичності, притаманних саме українській нації, розвинути почуття гумору [13, с. 17].

Відповідно до навчальної програми на уроках, присвячених вивченню українських прислів'їв та приказок, вчителю-словеснику, на нашу думку, доречно використовувати такі типи вправ:

1. Пропедевтичні (підготовчі) – забезпечують первинне сприймання паремії, її семантичного визначення.
2. Ілюстративні – демонструють учням зразки уживання слова.
3. Основні (вправи для закріплення) – засвоєння структурно-семантичних зв'язків паремій, вміння добирати синоніми, антоніми, логічне визначення.
4. Повторювально-узагальнювальні вправи – дають змогу закріпити слово в пасивному та активному словнику.
5. Творчі завдання – передбачають послуговування мовним матеріалом у розвитку мовлення [3, с. 10].

Систематична робота над пареміями на уроках української мови відіграє велику роль у формуванні здобувачів освіти як культурно розвинених особистостей. По-перше, вони вчать ся запам'ятовувати народні вислови, групувати їх за певною темою, аналізувати їх значення, узагальнювати їх, розуміти чому вчить те чи інше прислів'я або приказка. Залучаючи учасників навчального процесу до сприйняття паремій як фольклорного жанру, вчитель розвиває етичні якості особистості, збагачує мову, розвиває мислення, використовуючи різноманітні прийоми, які дозволяють зробити цю роботу цікавою і досить ефективною.

Отже, прислів'я і приказки є універсальними і можуть застосовуватися в шкільному навчанні як на основних уроках, так і в розробленому елективному курсі Тож, ця тема має посісти чільне місце в навчальній програмі, слугувати розвитку ідентичності здобувачів освіти, формувати зацікавленість історією рідного суспільства, адже без знання фольклору, як і історії, літератури та мови, важко собі уявити молоду людину, яка має ідеали й правильні життєві цінності. Інтегральність курсу поєднує елементи вивчення паремій і цифрову грамотність, є засобом формування таких ключових компетентностей як загально-культурна, математична, предметна тощо.

Висновки до другого розділу

Проаналізувавши викладений вище матеріал, можна зробити висновок, що в системі загальної середньої освіти України провідне місце посідає розвиток мови. Зокрема, у Загальноєвропейських рекомендаціях із мовної освіти наголошено на зміні мети навчання мови, що полягає в фокусуванні на розвиток процесу опанування рідною мовою впродовж всього життя й це, на наш погляд, важлива риса розвитку особистості у громадянському суспільстві.

Досить важливим аспектом є впровадження філологічного напрямку у профільній школі, адже для комунікації в повсякденному житті та в професійній діяльності у різних сферах необхідно оволодіти знанням української мови.

Саме програма з української мови для профільного навчання є засобом для профілізації старшокласників. Підручник з української мови є засобом самовдосконалення здобувачів освіти, формування в них мовної картини світу, реалізації суміжних і несуміжних галузей знань у вивченні мови.

Проте, як в підручнику, так і в навчальній програмі, на нашу думку, недостатньо висвітлюється етимологія, онтологія, аксіологія паремій з маркерами числового коду, тому є доцільним проведення тематичних елективних курсів з української мови.

На уроках з вивчення українських паремій вчитель може застосовувати такі методи, прийоми та форми роботи: бесіда, робота з підручником, словникова робота, робота в парах, робота в групах, виразне читання, слово вчителя, програмований диктант, літературний аукціон, творче конструювання, інтелектуальна розминка.

Відповідно до навчальної програми на уроках, присвячених вивченню українських прислів'їв та приказок, вчителю-словеснику, на нашу думку, доречно використовувати такі типи вправ: пропедевтичні, основні, ілюстративні повторювально-узагальнювальні, творчі.

Зазначена тема є пріоритетною в навчальній програмі, вона сприяє розвитку ідентичності здобувачів освіти, формує їх зацікавленість в історії мови, рідного суспільства.

РОЗДІЛ 3

УПРОВАДЖЕННЯ АВТОРСЬКОГО КУРСУ З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ У ПРОФІЛЬНІЙ ШКОЛІ

3.1. Елективні курси: поняття, організація, різновиди

Концепція та етапи модернізації сучасної української освіти, спрямовані на реформування освітнього процесу, що передбачає введення профільного (вибіркового) навчання на старшому етапі школи. Практичною метою профільного навчання є створення умов для освіти старшокласників з урахуванням їх схильностей і здібностей для їхнього подальшого навчання відповідно до профільних інтересів. На нашу думку, такий підхід з поглибленням вивчення окремих предметів у профільній школі, дає додатковий імпульс здобувачам освіти, розширює межі пізнання та вибудовує більш конструктивну, фундаментальну базу освітнього процесу. Таке додаткове навчання має назву елективні курси, які направлені на глибоке опанування й засвоєння не лише теоретичного навчального матеріалу, а й розвивають уміння застосовувати його на практиці у повсякденному житті.

Елективні курси (курси за вибором) – це обов’язкові курси, що входять до профілю навчання і мають мету поглибити та посилити рівень підготовки здобувачів освіти з певного, визначеного ними, предмета, тобто виступають у ролі каталізатора при процесі набуття знань [19, с. 110].

Сучасне профільне навчання, як видно із суджень відомих науковців – педагогів (І. Волощука, Л. Загайкевича, Г. Левченко), теоретиків та методологів можливе за умови обґрунтування теоретичних і прикладних основ профільного напрямку, адже тільки професійний елективний курс, наприклад філологічного напрямку, дасть здобувачам освіти додатковий, необхідний об’єм знань, націлить їх на реалізацію у повному обсязі ґрунтовних намірів щодо наукових чи професійних планів [57, с. 18]. Як можна бачити з практики сучасних успішних вищих навчальних закладів, це допомагає їм підвищити ефективність реалізації

освітньої програми, збільшує рівень підготовки здобувачів освіти профільної школи та сприяє їх подальшому успішному професійному самовизначенню.

Вважаємо за потрібне зазначити, що аналіз закордонного досвіду показує, що загальна освіта на старшому етапі у всіх розвинених країнах є профільною. Заняття в старших класах часто проходять згідно з індивідуальним планом і націлені на виявлення в повному обсязі творчого та наукового потенціалу здобувачів освіти [5, с. 228].

Таким чином, для того, щоб здобувачі освіти поглиблено освоювали потрібні їм предмети і так само успішно складали іспити у вищій навчальній заклад та не мали більших труднощів під час навчання в ньому, необхідний перехід на профільне навчання, очевидно, має актуальний характер.

Профільне навчання – це система спеціалізованої підготовки в старших класах загальноосвітньої школи, орієнтована на індивідуалізацію навчання й соціалізацію тих, хто навчається, у тому числі з урахуванням реальних потреб ринку праці [22, с. 450].

Елективні курси ініціюють в собі такі основні напрями:

1. Природничо-математичний.
2. Гуманітарний.
3. Технологічний.
4. Соціологічний [22, с. 456].

Шкільною програмою передбачено, що елективні курси обов'язкові для вивчення, але їх спрямованість здобувач освіти обирає самостійно, орієнтуючись на свої уподобання. Вони не повинні повторювати програму базової середньої освіти або так званих профільних курсів. Схеми навчання на елективних курсах досить проста. Учитель пропонує учасникам освітнього процесу обрати кілька предметів, після чого здобувачі освіти отримують необхідний багаж знань з напрямків, які їм цікаві [7, с. 213]. Такий кваліфікований та інтегрований підхід має на меті доповнити знання учнів та учениць профільної школи з основного курсу певних дисциплін.

Зважаючи на специфіку елективних курсів окреслимо загально-педагогічні та лінгводидактичні вимоги до елективних курсів. Зокрема серед організаційних, змістових і функційних вимог виділяють такі:

1. Короткотривалість.
2. Відповідність віковим особливостям учнів.
3. Науковість змісту.
4. Практична спрямованість.
5. Можливість застосування інтерактивних методів навчання.
6. Формування дослідницьких умінь.
7. Зв'язок зі шкільною програмою [24, с 457].

Отже, елективні курси передбачають вивчення старшокласниками тем, що їх цікавлять, або розділів науки на якісно іншому рівні. З аналізу методології елективного курсу спостерігаємо, що велике значення в ньому приділяється лабораторно-практичним і творчим роботам, проектній і дослідницькій діяльності здобувачів освіти, що вимагають іншої, відмінної від традиційної, організації навчального процесу.

3.2 Технологічний аспект організації елективних курсів з української мови у профільній школі

Профільна школа – це освітній сектор суспільства, де закладаються основи світобачення особистості здобувачів освіти як повноцінних громадян певного суспільства. Саме тому одне з найголовніших завдань шкільного курсу української мови – кваліфіковане й глибоке оволодіння здобувачами освіти лексичним і фразеологічним багатством як взірцем народної самобутності. Насамперед, у одиницях пареміології української мови зосереджується найголовніша інформація про найцінніші здобутки матеріальної та духовної культури народу, його історія.

Паремійні вислови в усьому своєму розмаїтті складають основу сучасної української мови, і для кращого розуміння конкретних контекстів, для глибшого

засвоєння їх змісту, здобувачі освіти повинні володіти теоретичними знаннями з пареміології, вміти вдало застосовувати їх на практиці. Тож, елективні курси з української мови з вивчення паремій із маркерами числа є дуже необхідним інструментом для сучасної профільної школи.

Для осягнення матеріалу з розділу «Фразеологія» здобувачеві освіти слід довго, старанно й систематично працювати, проте рамки навчальної програми не завжди можуть дозволити потрібний годинний ресурс. І саме елективні курси можуть зміцнити освітню базу старшокласників, головне, щоб така діяльність мала постійний, систематичний характер.

Нами проаналізовано елективний курс «Фразеологія української літературної мови», призначений для вивчення у одинадцятому класі філологічної та загально гуманітарної спеціалізації загальноосвітніх навчальних закладів і розрахований на викладання протягом усього навчального року. Загалом на реалізацію програми курсу відводиться 34 години протягом навчального року, оптимальний, методично обґрунтований часовий формат – одна навчальна година на тиждень [24, с. 128].

Головною метою впровадження в освітній процес елективного курсу «Фразеологія української літературної мови» є:

1. Засвоєння здобувачами освіти цілісних знань про фразеологічні одиниці мови, принципи їх відмежування від інших мовних одиниць та класифікування за різними показниками.

2. Формування у школярів умінь і навичок доречно й правильно використовувати фразеологізми у своєму мовленні з урахуванням їхніх стилістичних параметрів й особливостей контексту.

3. Розширення та урізноманітнення фразеологічного словника школярів, насамперед за рахунок фразеології.

4. Прищеплення їм потягу до постійного мовного самовдосконалення, до розширення своєї загальнокультурної підготовки [24, с. 130].

Головними завданнями цього елективного курсу є:

1. Сформувати у здобувачів освіти чіткі уявлення про фразеологічні одиниці, їхні головні семантичні, структурні й граматичні ознаки та розмаїття їхніх функцій.

2. Сформувати стійкі вміння та навички доречно й правильно вживати фразеологізми в різноманітних ситуаціях спілкування, користуватися фразеологічними словниками й довідниками різних типів.

3. Збагачувати, уточнювати й активізувати фразеологічний запас учнів та учениць, сприяти оволодінню ними українським мовленнєвим етикетом засобами української фразеології.

4. Виховувати потребу в більш глибокому вивченні рідної мови, досягненні її лексичних і фразеологічних багатств, в удосконаленні власного мовлення, піднесенні рівня його культури на якісно вищій щабель [24, с. 132].

Таким чином, з аналізу вище зазначеного елективного курсу з української мови у профільній школі випливає, що методика вивчення фразеології має, безперечно, свою специфіку, яка виявляється насамперед у потребі глибокої попередньої підготовки здобувачів освіти до вивчення фразеологічних одиниць за принципом системності.

Однією з провідних методичних форм у реалізації програми курсу слід визнати систему тренувальних вправ і різнотипних творчих завдань з фразеології української літературної мови. Формулювання завдань слід спрямовувати на активне оволодіння фразеологічними багатствами мови.

Важливим принципом в системі роботи за програмою елективного курсу має стати принцип самостійності здобувачів освіти (виконання творчих робіт у різних жанрах і стилях, підготовка повідомлень за результатами власного фразеологічного пошуку, доповідей, презентацій, проєктивна діяльність тощо). Учителеві слід практикувати активні форми роботи, які спонукають учасників освітнього процесу до формування власної думки, до осмислення мовних явищ, передбачають вироблення умінь аналізувати, порівнювати, зіставляти мовні факти.

Одне з головних завдань курсу – формування у здобувачів освіти стійких навичок роботи з першоджерелами, насамперед з фразеологічними словниками й довідниками різних типів [57, с. 20].

Отже, вчителю-словеснику, який працюватиме за програмою елективного курсу, слід обов'язково передбачити на кожному етапі її реалізації ефективні форми засвоєння у старшокласників відповідних умінь і навичок, інтересу до основ культури використання лексикографічних матеріалів.

3.3. Елективний курс «Дослідження комунікативно-прагматичного аспекту числових паремій»

Авторський елективний курс з прагматичних аспектів дослідження паремійного контенту з числовим кодом розрахований на здобувачів освіти профільної школи філологічного спрямування і має на меті ознайомити їх з матеріалами, які розроблені на основі роботи з вивчення українських фольклорних джерел.

Мовлення – це комунікативний метод діяльності людини. Він є одним із фактично головних елементів життєдіяльності, а кожна діяльність, пов'язана з визначеною прямо (або опосередковано) метою. Мовленнєва діяльність – не виключення: в її основі лежать певні мотиви і вона незмінно спрямована на досягнення визначених цілей. Як зазначає О. Г. Почепцов, вивчення мови в дії, тобто не як деякого утворення, позбавленого будь-якої функції, а як одного з найважливіших знарядь, що людина використовує у своїй діяльності, є основною ознакою прагматики [47, с. 66].

Термін «прагматика» був введений у науковий ужиток одним із засновників семіотики – загальної теорії знаків – Ч. Моррісом. Він розділив семіотику на семантику – вчення про відношення знаків до об'єктів дійсності, синтактику – вчення про відносини між знаками, і прагматику – вчення про відношення знаків до їх інтерпретаторів, тобто до тих, хто користується

знаковими системами. Прагматика, таким чином, вивчає поведінку мовних знаків у реальних процесах вербальної комунікації людини.

Як зазначає дослідник-лінгвіст Г. Граефен, прагматика – це наукова дисципліна, що вивчає конкретне вживання мови, а також умови цього вживання. Крім того, прагматику можна розглянути як наукову дисципліну, що досліджує мову як форму соціальної дії, як дієвий метод між комунікантами в конкретних ситуаціях спілкування [7, с. 78].

До наукового обігу термін прагматика спочатку увійшов лише як конкретний розділ семіотики, однак із розвитком наук та суттєвим накопиченням лінгвістичних знань, які дозволили по-новому сприйняти суть вивчення та роль прагматики в комунікаційних системах спілкування, вона вийшла за межі початкового опису. Можна з упевненістю стверджувати, що такий науковий підхід сучасних мовознавців сприяє більш чіткому та розширеному сприйняттю прагматичної диференціації, у тому числі в паремійному контенті, адже наразі, це дуже важливий аспект сприйняття української автентичності.

В. Карасик подає два визначення прагматики:

1) у вузькому розумінні, коли мають на увазі «особливі, стилістично марковані способи вживання висловлень».

2) у широкому розумінні прагматика трактується як «система правил спілкування, до яких входить і мовне спілкування» [7, с. 156].

До кола питань, якими займається прагматика, відносять проблеми, пов'язані з суб'єктом мовлення (мовцем), адресатом (слухачем), стратегією і тактикою мовної поведінки, а також предметом досліджень багатьох мовників є форми мовного спілкування між комунікантами, їхні відносини, інтерпретація мови, комунікативні ролі і стратегії та інші лінгвістичні чинники. Отже, прагматика на практиці займається лінгвістичним інтегруванням між собою різноманітних мовних аспектів, часто виступаючи в ролі функціонального каталізатора [7, с. 162].

Відтак прагматика – це важлива складова частина сучасної науки про мову. Лінгвістична прагматика охоплює мовленнєву діяльність людини як діалектичну

єдність мовної системи і комунікативної діяльності особистості, що використовує мову в конкретному вимірі «тут і тепер» міжособистісного, групового, масового та інших типів спілкування.

Наш елективний курс розрахований на шістнадцять годин, двічі на тиждень по дві години. Після закінчення курсу має бути проведена тестова контрольна робота на знання прослуханого матеріалу.

Ми пропонуємо систему тренувальних вправ, виконання яких у класі і вдома покликане виробити в учнів уміння й навички високої мовної культури. Матеріал розміщено так, що після кожного визначення поняття подається завдання на практичне засвоєння теоретичних відомостей. Вправи містять раніше вивчений матеріал з метою відтворення знань з розділу «Фразеологія». Перед удосконаленням знань учням подаються цікаві факти. Правила здебільшого представляються блоками у вигляді схем та таблиць, подають необхідний матеріал для спостережень, забезпечують усвідомлення учнями та ученицями понять про пареміологію, накреслюють шляхи розвитку мовлення. Таке їх розміщення сприяє кращому запам'ятовуванню і відповідності основним дидактичним вимогам.

Рекомендуємо провести низку практичних завдань і вправ відтворювального характеру. Вони підпорядковані вихованню всебічно розвиненої особистості, свідомого громадянина незалежної України. Цьому сприяє залучення текстового матеріалу, пов'язаного з історією держави, її символами, способом життя українського народу, його культурою, ментальністю, визначальними рисами якої є честь, справедливість, патріотизм, совісність, шанобливість, повага до праці й людей праці, до матері, жінки-берегині, а також милосердя, доброта, співчуття до людського горя, бережливе ставлення до природи, землі-годувальниці, господарність, скромність, безкорисливість, мир і злагода між людьми.

Зважаючи на пропоновані в програмах теми усних і письмових висловлювань, варто було б залучити до підручників такі завдання, тексти вправ,

які б відбивали саме сутність етнічної соціалізації на матеріалі вміщених у пареміях культурних кодів, і зокрема числового коду.

Отже, в основу системи роботи над загальною проблемою щодо формування національно-мовної особистості пропонуємо активніше звертатися до таких прийомів роботи, як пояснення лексичного значення стійких словосполучень; побудова монологів та діалогів; складання текстів; створення мовних моделей певних життєвих ситуацій; добір фразеологізмів до певної комунікативної ситуації; редагування речень; створення власних висловлювань за пареміями і фразеологізмами; визначення національної специфіки, порівняльний аналіз із мовними одиницями слов'янського і неслов'янського походження.

**Елективний курс «Дослідження комунікативно-прагматичного аспекту
числових паремій»**

Ключові слова: паремії з числовим кодом, семантика, прагматика.

СТРУКТУРА КУРСУ:

Заняття 1.

№	Назва розділу	Кількість годин
1.	Мовлення як комунікативний метод діяльності людини	0,5
2.	Поняття семіотики, семантики, синтактики та прагматики – ознаки, суть, взаємодія	0,5
3.	Прагматика – наукова дисципліна, що вивчає конкретне вживання мови, а також умови цього вживання	1

Вправа 1. Скласти текст художнього стилю, увівши в речення запропоновані фразеологізми із маркерами числа.

До біди доріг багато, а від біди й стежки немає.

Прожито мало, а скільки пережито.

Нуль уваги, пуд зневаги.

Раз обпечешся – другий остережешся.

Краще один раз побачити, ніж сто раз почути.

Методичний коментар 1. Після проведення заняття слухачі мають сформулювати основні принципи мовленнєвої діяльності людини, викласти суть прагматики. Рекомендовано навести приклади, аналогічні до запропонованих у тексті вправи.

Заняття 2.

№	Назва розділу	Кількість годин
1.	Ставлення адресанта до дійсності, змісту повідомлення та адресата. Фактори впливу	0,5
2.	Прислів'я з числовим кодом – тексти особливого жанру. Визначення диференційних ознак одиниць пареміології та фразем. Зіставний аналіз мовних одиниць	0,5
3.	Композиція прислів'їв. Розподіл за класами	0,5
4.	Художні засоби виразності прислів'їв з числами: порівняння, метафори, уособлення, антитези	0,5

Вправа 1. Пригадайте наведені паремії із числовим значенням. Складіть з ними речення.

Один, три, шість, сім, десять, дванадцять, сорок, сто.

Вправа 2. Продовжіть прислів'я. Поясніть його значення

1. *Один як...*
2. *Потрібний як...*
3. *Багато як...*
4. *Мало як...*
5. *Два чоботи – ...*
6. *Сьогодні не вівторок, ...*
7. *Краще один раз побачити, ніж...*
8. *Раз обпечешся –*

Методичний коментар 2. Перевірка знань у слухачів на предмет зв'язку адресанта з дійсністю та змістом. Лінгвістичний аналіз паремій із числовим маркером. Рекомендовано навести приклади засобів художньої виразності.

Заняття 3.

№	Назва розділу	Кількість годин
1.	Роль семантичного вектора, направлено на кількісне визначення та конкретизацію наданої інформації	0,5
2.	Комунікативні особливості із числовим кодом. Аналіз в процесі комунікації.	0,5
3.	Узагальнення типових ситуацій, описаних в прислів'ях. Комунікативний аналіз паремійних зразків	0,5
4.	Роль паремії в ствердженні чи спростуванні істини. Історичний екскурс: середні віки. Етимологія й варіативність трансформації у змісті і структурі паремій	0,5

Вправа 1. Прочитайте прислів'я. Поясніть їх значення. Згрупуйте паремії з кількісними, порядковими числівниками та похідними кількісними найменуваннями.

Одним миром мировані.

Одна ластівка весни не робить.

Хто перший, той і ліпший.

Де двоє радяться, там третій зайвий.

За дев'ятьми ворітьми гавкнеш.

Багато знатимеш – швидко постарієш.

Пусти вуха межі люди, то чимало вчуєш.

Дай курці грядку, а їй і городу мало.

Методичний коментар 3. Комунікативна сфера застосування прислів'їв із числами. Лінгвістична широта семантики. Паремія як істина: авторитетність тверджень.

Заняття 4.

№	Назва розділу	Кількість годин
1.	Аналіз українського паремійного фонду. Довідники, дописи, бібліотечний матеріал	0,5
2.	Систематизація прислів'їв із числовим кодом	0,5
3.	Сучасні наукові підходи у вивченні паремійної проблематики: реферати, статті, доповіді	0,5
4.	Українські дослідники паремійного корпусу	0,5

Вправа 1. Опрацювати статтю Колоїз Ж. В. Українсько-німецькі пареміологічні паралелі. Філологічні студії : *Науковий вісник Криворізького національного університету*: зб. наук. праць. Кривий Ріг : Центр-Принт. 2012. С. 60 – 81. Підготувати презентацію із зазначеної теми.

Вправа 2. Підготувати реферат або доповідь про історію вивчення паремій із числовим кодом, використавши посібник Колоїз Ж. В., Малюга Н. М., Шарманова Н. М. Українська пареміологія: навч. посіб. Кривий Ріг : КПІ ДВНЗ «КНУ», 2014. 349 с.

Методичний коментар 4. Бібліографія українського паремійного фонду. Суть наукового підходу при дослідженні паремій з числами. Слухачі мають самостійно орієнтуватися в довідковій літературі.

Оскільки наведена вище авторська методика не обмежується окресленими в цьому розділі методичними матеріалами, можемо запропонувати слухачам елективного курсу ознайомитися з нашими науковими публікаціями.

Колесник Л. А. *Похідні кількісні найменування в пареміях*. Житомир, 2023. С. 13 – 16.

Заняття 5.

№	Назва розділу	Кількість годин
1.	Акцент на актуалізацію семантики прислів'їв з числами: зміна формальних характеристик тексту	1
2.	Культурний концепт паремій із числовим кодом. Їх значення, роль в лінгвокультурології	0,5
3.	Соціолінгвістичні принципи дослідження прагматичних чинників паремій з числовими маркерами	0,5

Вправа 1. Доберіть якнайбільше синонімів до поданих паремій.

З одної гілки ягода.

Одна бджола мало меду наносить.

Два ведмеді в одному барлозі не живуть.

На двох весіллях одразу не танцюють.

П'яте колесо до воза.

Сім закут – одна свиня.

Багато дива, мало млива.

Методичний коментар 5. Розбір із слухачами прислів'їв з числами в контексті семантичного акценту. Приклади. Сучасні принципи дослідження прагматичних чинників. На що направлений культурний концепт паремій?

Заняття 6.

№	Назва розділу	Кількість годин
1.	Паремійне число – константна одиниця у всіх варіаціях. Інтерпретація паремійних зразків	0,5
2.	Відповідність граматичної форми прислів'їв їх змісту: приклади із галузевих текстів	0,5
3.	Побутово-розмовна сфера вживання паремій	0,5
4.	Ужиток паремій в різних суспільних сферах	0,5

Вправа 1. Поясніть значення паремій із маркерами числового коду. Складіть з ними речення.

Одна Сатана.

Одного роду, одного плоду.

Одним оком глянути.

Один бік медалі.

Грати першу скрипку.

Вийти на перші ролі.

Перша ластівка.

Вправа 2. Як ви розумієте вислови: *Бути як дві краплини води, Був на сьомому небі?* Завершіть діалог одним із цих висловів.

1. – *Що ти подарував своєму товаришеві на день народження?*

– *Фотоапарат.*

– *Чи сподобався йому подарунок?*

– *Він*

2. – *Мамо, чи подобається тобі моя нова подруга?*

– *Так.*

– *Правда, вона дуже схожа на свою маму?*

Методичний коментар 6. Незмінність паремійного числа у варіативних моделях паремій з числовим кодом. Назвати приклади. Провести аналіз фольклорного походження паремій. Слухачами мають бути наведені приклади побудови граматичної форми прислів'їв.

Заняття 7.

№	Назва розділу	Кількість годин
1.	Комунікативна спрямованість числового коду у пареміях. Методи, які посилюють комунікативний вплив	0,5
2.	Мова як засіб впливу на адресата. Паремії в комунікативне середовище	0,5
3.	Комунікативна лінгвістика. Наука про мову. Зв'язок з психологією та соціологією	1

Вправа 1. Дописати замість крапок пропущені числівники. Пояснити значення паремій.

Знаю, як свої... пальців.

... п'ятниця на тиждень.

За... земель.

Сім раз відмір —... раз відріж.

Один з сошкою, а... з ложкою.

... без палички.

На всі... сторони.

Зігнувся в... погібелі.

Краще... раз побачити, ніж... раз почути.

Сльози в... ручаї.

Один розум добре, а... краще.

Не зв'яже... слів.

Методичний коментар 7. Фактори впливу комунікативної діяльності паремійного числа. Навести приклади мовного впливу на адресата. Що вивчає комунікативна лінгвістика? Наукова взаємодія дотичних дисциплін.

Заняття 8.

№	Назва розділу	Кількість годин
1.	Прагматичні функції числового коду: привертання уваги, виділення елементів, акцентування	1
2.	Функція компресії інформації. Зразки мовної економії	0,5
3.	Прагматична специфіка використання паремій із числовим кодом. Актуалізація в медіа комунікаціях	0,5

Вправа 1. Із запропонованих паремій оберіть лише ті, які мають значення «багато».

Поставити на ноги; видимо-невидимо; підкрутити гайки; крутити носом; хоч греблю гати; роботи по шию; каламутити воду; кури не клюють; давати волю язика; дивитись крізь пальці; роботи по самі вуха; як цвіту по всьому світу; ні сіло ні впало; не з руки; одним духом; до сьомого поту; сила-силенна; на край світу; хоч лопатою загібай; як з-під землі; рукою сягнути; і світу не видно; як грибів після дощу; з доброго дива; не за нашої пам'яті; як зірок на небі; як піску морського; давати волю рукам; дихнути не дати; зубами держати; одним миром мазані; не дати вгору глянути; тьма-тьмуца; вуха в'януть; як у бездонну бочку.

Методичний коментар 8. Детальний розбір прагматичних функцій числового коду. Умови ефективного застосування функції компресії. Що треба розуміти під прагматичною специфікою? Самостійні приклади.

Методичний коментар 9. На певному етапі проведення елективного курсу пропонується провести анкетування, яке спрямоване на виявлення інтересу до рідної мови, застосування у комунікативних ситуаціях та визначення місця паремій із числовим кодом.

Серед учнів 10 класів варто провести анкетування, що містить такі запитання:

Анкета

1. Чи вважаєш ти урок української мови і літератури найважливішим?
2. Якою мовою спілкуються у твоїй родині?
3. Чи спілкуєшся ти українською мовою поза стінами школи?
4. Чи цікаво тобі на уроках української мови та літератури?
5. Які уроки тобі подобаються більше - звичайні, чи нестандартні? Чому?
6. Що ти можеш запропонувати, щоб уроки української мови і літератури стали змістовнішими і цікавішими?
7. Ким ти вважаєш себе: українцем, мешканцем м. Кривого Рогу, громадянином України?
8. Чи використовуєш ти паремії у своєму мовленні?
9. Як ти розумієш поняття паремія із числом? В якій ситуації вона може бути використана?

У яких галузях знань можна використовувати паремії із числовим кодом?

Методичний коментар 10. Окрім анкети, можна запропонувати учням і ученицям профільної школи дати відповіді на запитання тесту з метою виявлення знання паремій і фразеологічних одиниць на завершальному етапі вивчення фразеологізмів.

Тест для учнів 10 – го класу (з'ясування рівня знань з пареміології фразеології)

1. Знайти фразеологічні звороти і підкреслити їх:
 - А) Пілот побіг до кабіни.
 - Б) Пілота наче вітром здуло.
 - В) Пілот ішов до літака, переминаючись з ноги на ногу.
2. Вибрати фразеологічний зворот і скласти з ним речення:
 - А) тьма; Б) сила-силенна; В) багато – пребагато.
3. Вибрати із запропонованих речень прислів'я та пояснити його зміст:
 - А) Сіяти слід весною, а збирати восени.

- Б) Для сівби ще земля холоднувата.
- В) Що посієш, те й пожнеш.
4. Які з поданих виразів часто вживаються в казках?
- А) Самі трохи завинили: не питаючи броду та сунулися в воду.
- Б) Скоро мова мовиться, та не скоро діло робиться.
- В) Жив собі чоловік, і був у нього син.
5. Виписати фразеологізми і скласти з ними речення:
- А) дати книгу; дати тягу; Б) вийти з себе; вийти з класу; В) намотати на вус; намотати на палець.
6. Замінити кожен фразеологізм словом з таким же значенням:
- А) як кіт наплакав; Б) серед білого дня; В) розпускати нюні.
7. У наведених реченнях знайти фразеологічні звороти, які були б антонімами до слова мало:
- А) Людей таких у нас, як майського цвіту.
- Б) Коло яток людей тьма – тьмуща.
- В) Воно ж як і раніше було: одне так собі, а в другого розуму хоч лопатою горни.
8. Виписати фразеологічні звороти. Назвати автора:
- А) Пішов козак світ за очі; грає синє море...
- Б) Воно все ходить, з уст ні пари...
- В) Нам тільки сакля очі коле...
9. Доповніть фразеологізми частками. Скласти з фразеологізмами речення:
- А) ... риба ... м'ясо; ... пуху ... пера; Б) ... світ ... зоря; ... в зад ... вперед;
- В) ... сіло ... впало; ... те ... се.
10. Закінчити прислів'я:
- А) Кому що, ... Б) Дешева рибка - ... В) Поспішили - ...
11. До кожного фразеологізму дібрати фразеологізм – антонім:
- А) побачити світ; Б) жити чужим розумом; В) дати волю язичку.
12. Перекласти фразеологізми українською мовою:
- А) и нужды нет; Б) сбить с толку; В) душа в пятки ушла.

13. Дібрати до поданих слів фразеологізми-синоніми:

А) тихо; Б) тісно; В) близько.

14. Назвати авторів фразеологізмів:

А) Іду на ви. Б) Досвітні огні. В) Громадою обух сталить.

15. Які з поданих словосполучень є фразеологізмами:

А) міцний стіл, міцний чай, міцний горішок; Б) перший раз, перша завірюха, перша ластівка; В) білий сніг, білий день, біла ворона.

16. Внести до речень один з найдоцільніших фразеологізмів:

А) Мама цілий день ходить (як у воду опущена, як білка в колесі, як билина в полі);

Б) Він вискочив зі своїм дурним дотепом (мов Пилип з конопель, як пить даць, як грім з ясного неба);

В) Тепер хай (хоч каміння з неба, хоч трава не росте, хоч відбавляй) – не встану з-за столу.

17. Подано видозмінені фразеологізми. Назвати правильні:

А) І один у полі воїн.

Б) Не бійсь вовка – сідай у хаті.

В) Сім разів перевір, а потім повір.

18. Обрати паремію із кількісним числівником. Пояснити її значення:

А) Третього хліба не доїв.

Б) Чорт сімдесят пар постолів стоптав, доки їх докупи зібрав.

В) Баба надвоє ворожила.

19. Обрати паремію з прислівником багато, яка вживається в ситуації, коли хочуть підкреслити, що неприємності, нещастя, горе, біда наздоганяють когось раптово, але позбутися їх дуже важко:

А) Багато дива, мало млива.

Б) Багато галасу даремно.

В) До біди доріг багато, а від біди й стежки немає.

20. Паремійнає кліше *Хто бідному дає, той вдесятеро придбає*, використовується:

А) Коли хтось, хто дає милостиню жебраку, допомагає матеріально нужденному, такому, як правило, завжди віддається сторицею.

Б) Коли хтось не звертає на когось (щось) жодної уваги, демонструє почуття повної зневаги, байдужості до когось.

В) Коли хтось може дізнатися про себе, про свою сім'ю, дуже багато нового від інших, які часто володіють більшою інформацією, іноді і в спотвореному вигляді.

На основі отриманих відповідей на анкети, можна виділити рівні володіння мовою, уміння інтерпретувати паремійний і фразеологічний матеріал здобувачів освіти на завершальному етапі вивчення фразеології.

Якщо учні не змогли впоратися з поставленими запитаннями, відповіді давали фрагментарно, неповно, то це засвідчує низький рівень знань з теми.

Якщо відповіді були неповними, поверховими, то це характеризується середнім рівнем знань. У відповідях цих учнів часто можуть спостерігатися асоціації з тим, що говорять вчителі й батьки, аніж адекватні самостійні відповіді.

Високий рівень характеризується тим, що учні продемонстрували свідоме розуміння поставлених запитань, змогли дати власну оцінку; виявили самостійність, оригінальність, стійкий пізнавальний інтерес.

Відповідно до виявлених рівнів вчитель-словесник може використати матеріали представленої методики, у якій окреслюється одиниця пареміології, її місце в мовній системі, показане відмежування від об'єкту фразеології, щоб донести цю інформацію до здобувачів освіти профільної школи. Це можна зробити в межах запропонованого елективного курсу або як альтернативного інструменту, або можна використати окремі запропоновані освітні компоненти на основних уроках української мови.

№ п/п	Форма заняття	Тема	Технології навчання фразеології і пареміології
1.	Консультація. Узагальнення і систематизація знань учнів про фразеологічну одиницю	Узагальнення і система- тизація знань учнів про фразеологічну одиницю. Ознайомлення з кодами національної культури. Прислів'я, приказки і афоризми як різновиди фразеологізмів	Робота з фразеологічним словником; виконання творчих завдань
2.	Консультація. Закріплення вивченого, подання нового	Роль фразеології у мовленні. Стилистичні засоби фразеології.	Робота зі словником фразеологізмів; робота з текстами творів УНТ; бесіда
3.	Консультація. Повторення вивченого та закріплення нових знань	Фразеологія. Тематичне тестування	Бесіда; попереджувальний диктант; тести
4.	Круглий стіл	«Роль фразеологізмів у житті людини»	Бесіда, запитання- відповіді, мозкова атака
5.	Гра	«Поле чудес: фразеологія»	Інтелектуальні ігри
6.	Консультація Узагальнення знань	Зрізова контрольна робота за темою «Фразеологія»	Пізнавальні завдання пошукового характеру

Беручи за основу розроблений елективний курс, підсумовуємо, що під прагматикою в тому числі розуміють закріплене в мовній одиниці ставлення адресанта до дійсності, до змісту повідомлення та адресата.

Паремії виражають судження, узагальнену думку, мораль, на відміну від інших фразеологічних одиниць, що зазвичай позначають якесь явище, поняття чи предмет, числові коди при цьому грають роль семантичного вектора, направлено на кількісне визначення та більш конкретне подання інформації носієм.

Класичне прислів'я, в тому числі і з числовим кодом, за змістом завжди двопланове: має одночасно прямий план змісту висловлювання, точно

відповідний значенням слів, що утворюють його, і алегоричний план змісту висловлювання.

Пареміями можуть стати тільки пропозиції, що мають, крім частого сталого використання в мовленні, широку семантику, що дозволяє співвідносити прислів'я з різними життєвими ситуаціями, що трапляються з людьми повсякчас. І числовий код тут завжди виступає семантичною одиницею, яка несе у собі базиси інформативного маркування [2, с. 71].

Один і той самий паремійний вислів може вживатися в численних контекстах, що передбачає, по-перше, наявність множини елементів у значенні цього вислову, по-друге, варіативні риси пояснюють можливість вживання даної мініатюри в безлічі ситуацій.

Можна також провести паралель між глибинними структурами прислів'їв та їх однозначністю, про що говорить наявність зафіксованих у змісті прислів'їв культурних концептів і ціннісних вимірів, які дозволяють значно розширити рамки їх вживання. Характер вживання прислів'їв, поширеність у різних шарах суспільства дають можливість застосовувати також соціолінгвістичні принципи їх дослідження, виділяти соціальну і навіть особистісну маркованість прислів'їв.

Через свою різнооформленість деякі прислів'я мають варіанти і використовуються творчо, зокрема в художніх текстах. При цьому, структура паремій може змінюватися, на відміну від паремійного числа, яке залишається сталим в усіх своїх варіаціях [33, с. 370].

Мовна форма паремійних кліше значною мірою визначається їх основними рисами: узагальнюючим характером змісту, фольклорним походженням, а також переважно побутово-розмовною сферою вживання у мовному середовищі [7, с.189].

Отже, розробивши вище зазначений елективний курс з української мови, ми акцентували увагу на його практичному застосуванні, що допоможе здобувачам освіти отримати додаткові знання у галузі фразеології й прагматики української пареміології.

Висновки до третього розділу

Сучасна українська освіта спрямована на реформування освітнього процесу, що передбачає введення профільного навчання на старшому етапі школи, тобто створення елективних курсів.

Провідна мета міжпредметних елективних курсів – інтеграція знань учнів про суспільство, культуру, становлення і розвиток певного етносу.

Елективні курси поглиблюють та посилюють рівень підготовки здобувачів освіти з визначеного ними предмета, тобто виступають у ролі каталізатора у процесі набуття знань, умінь і навичок, ключових та предметних компетентностей.

Профільне навчання в старших класах закладів загальної середньої освіти орієнтоване на індивідуалізацію навчання й соціалізацію тих, хто навчається, у тому числі з урахуванням реальних потреб ринку праці. У сучасному профільному навчанні важливе значення надано теоретичним та прикладним засадам того або того напрямку. До того ж, зараз учитель-словесник активно впроваджує у свою роботу чіткі профорієнтаційні методи та способи подачі навчального матеріалу, які спрямовані на формування у здобувачів освіти певних професійних уподобань, дозволяють визначити їхні професійні схильності, якості, вміння.

Практика сучасних вищих навчальних закладів показує, що саме елективні курси допомагають здобувачам освіти профільної школи підвищити рівень підготовки та сприяють в їхньому самовизначенні щодо професійної діяльності.

Безумовно, основу сучасної української мови складають паремійні вислови. Вони в усьому своєму розмаїтті сприяють кращому розумінню конкретних контекстів. Здобувачі освіти повинні володіти теоретичними знаннями з фразеології, вміти вдало застосовувати їх на практиці у повсякденному житті.

Відтак одне з найголовніших завдань шкільного курсу української мови полягає в глибокому й міцному оволодінні здобувачами освіти паремійним,

лексичним і фразеологічним багатством як репрезентантами національної лінгвокультури, трансляторами народної самобутності. Якщо розглянути саме елективні курси з філологічного напрямку, то актуальними будуть курси з основ лінгвістики мови, країнознавства, культури мови.

Отже, елективні курси з української мови з вивчення фразеологізмів із маркерами числа є досить актуальним і важливим інструментом у процесі формування у здобувачів освіти чітких уявлень про одиниці пареміології, їхні основні семантичні, структурно-граматичні, комунікативно-прагматичні ознаки та різноманіття виконуваних функцій.

ВИСНОВКИ

У процесі кваліфікаційного дослідження ми дійшли низки висновків. Аналіз лінгвістичної, педагогічної, лінгводидактичної літератури з досліджуваної теми дав змогу підтвердити актуальність і доречність створення авторського елективного курсу з української мови у процесі вивчення паремій із маркерами числа для здобувачів освіти профільної школи.

Спираючись на теоретичний і емпіричний матеріал нашої роботи, підсумовуємо: паремія – це одиниця пареміології, що вирізняється афористичністю, усталеністю, відтворюваністю, повчальним змістом, мовний знак, який передає специфічну інформацію про традиційні цінності та погляди, ґрунтовані на життєвому досвіді народу, позначає типову життєву ситуацію.

Пареміологія – філологічна дисципліна про паремії – народні вислови, виражені реченнями або короткими ланцюжками речень, якими передаються елементарна сценка чи найпростіший діалог.

Пареміографія – розділ української пареміології, що збирає й систематизує паремії.

Людська спільнота у процесі своєї історії трансформувала свій світогляд у низку так званих культурних кодів: біоморфний код культури, духовний код культури, предметний код культури, соматичний код культури, часовий код культури, числовий код культури. Коди культури формують певну систему, яка репрезентує зразки етнічної культури.

Окреслені види кодів культури дають змогу визначити лінгвокультурну, етноментальну, моральну, комунікативну, лінгвопрагматичну складові окремого суспільства, утворюють його національну концептосферу.

У процесі вивчення матеріалу, ми визначили, що числовий код наскрізно пронизує семантику паремії, адже не має прямого виявленого зв'язку із подією чи фактом, що реалізується в ній. Числовий код в проаналізованих паремійних зразках має функцію головного вектора і використовується з метою більш точного, асоціативного сприймання читачем паремії. У більшості випадках

числовий код ґрунтується на історії, ментальності чи інших характерних рисах, типових для репрезентації того чи того регіону.

Когнітивні процеси мислення людини з періоду історії та становлення людства й сучасності зазнали значних змін. Вони переходять в зовсім нові та відмінні від звичних мовні образи. Числа відіграють важливу символічну роль в міфопоетичному образі світу, адже, це, насамперед, засіб опису світу і людини, спосіб моделювання Всесвіту, його впорядкування. Числові значення використовуються в культурі як об'єкт семантики і символізації, тому вони є важливими для культури кожного народу.

Нами було встановлено, що в українській пареміології наявні не лише паремії із кількісними числівниками, а й із порядковими числівниками та похідними кількісними найменуваннями. Найбільш частотними в українській пареміології є такі кількісні числівники: *один, два, три, сім, десять, сорок, сімдесят, сто*.

З групи порядкових числівників у пареміях широко представленими є: *перший, другий, третій, дев'ятий*. Похідні кількісні найменування представлені такими числівниками: *багато, чимало, мало, вдруге, вдесятеро, пуд, міх, в'язочка*.

Аналіз науково-дослідницьких робіт з дослідження паремій показує, що проблема їх вивчення потребує більш ґрунтовного підходу.

Методичний аспект дослідження нашої роботи окреслює специфіку вивчення українських паремій із числовим кодом у профільній школі за допомогою елективних курсів.

Сучасні українські програми з вивчення мови здобувачами освіти профільної школи орієнтуються на чинні європейські мовні стандарти та рекомендації, які враховують індивідуальні особливості, потреби та інтереси індивідів у процесі навчання мов. Тому освіта профільної школи відіграє первинну роль у формуванні всебічно розвиненої особистості здобувачів освіти та потребує не тільки набуття знань, а ще й вміння володіти інформаційними

технологіями сучасного суспільства, розуміти принципи новітньої культури, творчістю, впроваджувати ідеї розвитку філологічного напрямку.

Нами було досліджено такі програмні документи: Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти, Закон України «Про освіту», «Про повну загальну середню освіту», Концепція «Нова українська школа».

У Концепції «Нова українська школа» зроблено акцент на необхідності формування десяти провідних компетентностей особистості, серед яких є й математична компетентність, що реалізується на уроках вивчення фразеологізмів і паремій із числовим маркером.

Новизна програм останніх років, як видно з їхнього аналізу, полягає в посиленні уваги до формування етнокультурознавчої компетенції учнів, сприяє усвідомленню учнями краси, милозвучності, багатства, естетичних можливостей української мови.

Програмний матеріал сприяє в учнів позитивному ставленню й пізнавальному інтересу учнів до української мови та рідного слова, читання, розвиває їх мислення, мовлення, уяву. Завдяки цьому в учнів формується здатність до практичного застосування умінь і навичок з різних видів мовленнєвої діяльності в навчальних і соціальних ситуаціях.

Окрім навчальної програми, засобом самовдосконалення здобувачів освіти, формування в них мовної картини світу є підручник з української мови. Це складова шкільної програми в цілому, що визначає зміст курсу й послідовність вивчення його частин.

Проведений аналіз програмних документів та підручників для здобувачів освіти 10 – 11 класу профільної школи з окресленої проблематики показав, що етимологія фразеологізмів, зокрема паремій з маркерами числового коду недостатньо висвітлюється, тому саме елективні курси сприяють більш усвідомленому та поглибленому вивченню учнями та ученицями зазначеної теми, тому що в рамках проведення таких курсів на опанування освітнього матеріалу надається більша кількість годин, більш ґрунтовно розглядаються

теми, які в основному курсі української мови виносяться на самостійне опрацювання або взагалі не окреслюються.

Незважаючи на це, окремі елективні курси з вивчення фразеологізмів із числовим кодом у профільній школі не представлені досить широко і варіативно, тому нами було розроблено авторський елективний курс з цієї тематики, який має на меті ознайомити здобувачів освіти з матеріалами, що розроблені на основі роботи з опрацювання українських паремійних джерел.

На нашу думку, грамотно розроблені та проведені елективні курси з української мови з вивчення фразеологізмів дають змогу додатково узагальнити матеріал учнями та ученицями, розвивати у здобувачів освіти інтерес до національної історії й лінгвокультури.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Авксентьев Л. Г. Сучасна українська мова. Фразеологія. Харків : Вища школа, 1988. 134 с.
2. Александрова С. П. Фразеологізми в загальнонародній мові та в художньому тексті. *Мовознавство*. 1993. № 6. С. 70–74.
3. Алексюк А. М. Методи навчання і методи учіння. Київ : Знання, 1980. 48 с.
4. Андрейко І. В. Особливості впливу освіти та культури на формування особистості в контексті сучасних реалій глобалізації. *Вісник НТУУ «КПІ». Філософія. Психологія. Педагогіка*. Київ, 2009. № 3 (27). С. 14–18.
5. Бакум З. П. Українська мова як іноземна : Лінгводидактичні проблеми. *Філологічні студії : науковий вісник Криворізького національного університету* : зб. наук. праць. Кривий Ріг, 2010. С. 226–232.
6. Баран Я. А. Фразеологія у системі мови : автореф. дис. ... д-ра філол. наук. Івано-Франківськ, 1998. 32 с.
7. Бацевич Ф. С. Нариси з лінгвістичної прагматики : монографія. Львів : ПАІС, 2010. 336 с.
8. Бацевич Ф. С. Словник термінів міжкультурної комунікації. Київ : Довіра, 2007. 205 с.
9. Білоус Р., Белова А. Психологічні особливості соціального інтелекту в юнацькому віці. *Наука і освіта. Психологія*. 2016. № 7. С. 11–15.
10. Ващенко Г. Загальні методи навчання : підручник для педагогів. Київ : Укр. видав. спілка, 1997. 441 с.
11. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. та голов. ред. В. Т. Бусел. Ірпінь : Перун, 2005. VIII. 1728 с.
12. Голуб Н. Б. Підходи до навчання української мови в основній школі. *Українська мова і література в школі*. 2015. № 3 (155). С. 2–10.
13. Григоренко Т. В. Етнографічна лексика і фразеологія у складі української літературної мови. Київ, 2005. 19 с.

14. Груба Т. Л. Методика формування мовної особистості старшокласника на уроках української мови (профільний рівень) : дис... д-ра пед. наук : 13.00.02. Київ, 2019. 524 с.
15. Груба Т. Л. Сутнісні характеристики мовної особистості випускника профільної школи. *Науковий вісник Донбасу*. 2018. № 1–2. С. 37–38.
16. Гурова О. М. З українського лінгвокультурного простору. Хмара. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія Філологія*. 2021. Вип. 88. С. 31–35.
17. Грещук В. Мова як засіб національної консолідації. Івано-Франківськ : Плай, 2000. С. 96–108.
18. Дем'янова Ю. О. Час у концептосфері українського народу. *Східнослов'янська філологія*. 2005. Вип. 7. С. 132–140.
19. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології. Київ : Академвидав, 2004. 352 с.
20. Донченко Т. Організація навчальної діяльності учнів на уроках рідної мови. Київ, 1995. 251 с.
21. Дуденко О. В. Номінативна та комунікативна природа українських паремій. Умань, 2002. 220 с.
22. Енциклопедія освіти / голов. ред. В. Г. Кремень. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.
23. Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання. Київ : Ленвіт, 2003. 273 с.
24. Збірник навчальних програм спецкурсів, курсів за вибором та факультативів для допрофільної підготовки та профільного навчання: філологічний, суспільно-гуманітарний напрями / за заг. ред. Н. І. Клокар. Біла Церква : КОШОПК, 2010. С. 127 – 138.
25. Знаки української етнокультури : словник-довідник / В Жайворонок ; НАН України, Ін-т мовознав. ім. О. О. Потебні. Київ : Довіра, 2006. 703 с.
26. Калиновський Ю. Ю. Приказки та прислів'я як індикатори повсякденної правосвідомості: *Гуманітарний часопис*. 2006. № 3. С. 75–85.

27. Караман С. О. Методика навчання української мови в гімназії : навч. посіб. Київ : Ленвіт, 2000. 272 с.
28. Ковальська Н. А. Семантико-стилістичні функції паремій: теоретичний аспект. 2004. № 47. С. 22–28.
29. Когут О. І. Інноваційні технології навчання української мови і літератури. Тернопіль : Астон, 2005. 204 с.
30. Колоїз Ж. В., Малюга Н. М., Шарманова Н. М. Українська пареміологія : навч. посіб. Кривий Ріг : КПІ ДВНЗ «КНУ», 2014. 349 с.
31. Крейдун Н. П., Прядко Н. В. Про деякі психологічні особливості старшокласників. *Вісник Харківського національного університету. Психологія*. 2011. № 959. С. 70–75.
32. Кучеренко І. А. Теоретичні і методичні засади сучасного уроку з української мови в основній школі : дис. ...д-ра пед. наук. Херсон, 2015. 560 с.
33. Лановик З. Б, Лановик М. Б. Українська усна народна творчість. Київ : Знання-Прес, 2005. 591 с.
34. Ляховець Л. О. Соціальний інтелект: поняття, функції, структура. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Психологічні науки*. 2013. Вип. 114. С. 128–133.
35. Мацько Л., Груба Т., Семенов О., Симоненко Т. Українська мова. 10–11 класи. Програма для профільного навчання учнів загальноосвітніх навчальних закладів. Філологічний напрям, профіль – українська філологія. 2017. 84 с.
36. Методичні проблеми викладання курсів за вибором у профільній школі / укл. Л. І. Даниленко : *Педагогічний вісник*. 2013. № 4. С. 22–24.
37. Мова наша – українська : навч.-метод. посіб. / Л. І. Мацько та ін. ; за ред. Л. І. Мацько. Київ : Богданова А. М., 2011. 512 с.
38. Номис М. Українські приказки, прислів'я і таке інше: Київ, 1985. 343 с.
39. Остапенко Н. Технологія сучасного уроку з української мови : навч. посіб. Київ : ВЦ «Академія», 2011. 248 с.
40. Пазяк М. М. Українські прислів'я та приказки : Проблеми пареміології та пареміографії. Київ : Наукова думка, 1984. 199 с.

41. Пентилюк М. І., Окуневич Т. Г. Методика навчання української мови у таблицях і схемах : навч. посіб. Київ : Ленвіт, 2006. 134 с.
42. Пентилюк М. Мовна особистість майбутнього вчителя словесника в контексті професійної підготовки. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету*. 2014. № 2. Ч. 1. С. 290–297.
43. Пентилюк М. Особливості змісту уроку мови. *Дивослово*, 2008. № 1. С. 12–16.
44. Пилипчук С. Особливості формування та функціонування прямого та переносного значення паремій. *Мандрівець*. 2003. № 4 (45). С. 43–46.
45. Полонська Т. К. Профільне навчання іноземної мови учнів старшої школи : метод. рекомендації. Київ : Педагогічна думка, 2014. 80 с.
46. Пометун О. Інтерактивні технології навчання. Теорія, практика, досвід : метод. посіб. Київ : АСК, 2002. 135 с.
47. Пометун О. Компетентнісний підхід – найважливіший орієнтир розвитку сучасної освіти. *Рідна школа*. 2005. № 1. С. 65–69.
48. Практикум з методики навчання української мови в загальноосвітніх закладах: модульний курс : навч. посіб. / З. П. Бакум та ін. ; за ред. М. І. Пентилюк. Київ : Ленвіт, 2011. 366 с.
49. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 р. № 2145- VIII. Відомості Верховної Ради України. 2017. № 38–39. 380 с.
50. Про повну загальну середню освіту : Закон України від 16.01.2020 р. № 463-IX. Відомості Верховної Ради України. 2020. № 31. 226 с.
51. Програми курсів за вибором і факультативів з української мови. 8 – 11 класи / за заг. ред. К. В.Таранік-Ткачук. Київ : Грамота, 2011. 272 с.
52. Регушевський Є. Словник-довідник із методики викладання української мови. 2004. № 3. 80 с.
53. Романченко А. П. Елітарна мовна особистість у просторі наукового дискурсу: комунікативні аспекти : монографія. Одеса : Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, 2019. 541 с.

54. Російсько-український тлумачний словник паремій / Ж. В. Колоїз, З. П. Бакум, Л. А. Білоконенко, Т. І. Вавринюк, Н. М. Малюга, Н. М. Шарманова. Кривий Ріг : ФОП Маринченко С. В., 2016. 454 с.
55. Семенов О. М. Мовна особистість учителя в соціокультурній парадигмі XXI століття. *Професійна освіта: педагогіка і психологія* : польсько-український щорічник / за. ред. Т. Левовицького, І. Вільш, І. Зязюна, Н. Ничкало. Київ, 2007. Вип. ІХ. С. 323–332.
56. Скуратівський Л. В. Пізнавальні завдання з української мови. Київ, 1989. 142 с.
57. Спеціальні (елективні) курси як змістовий блок профільного навчання / Л. Липова, В. Малишев, О. Рибачька. *Рідна школа*, 2006. № 3. С. 18–20.
58. Сціра М. А. Фразеологічні засоби вираження градуальності в українській мові (семантика, структура, прагматика) : дис. ... д-ра філос. Львів, 2022. 372 с.
59. Тараненко О. О. Андроцентризм у системі мовних координат і сучасний гендерний рух : монографія. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2021. 110 с.
60. Ужченко В. Д. Українська фразеологія. Харків : Основа, 1990. 167 с.
61. Українська мова : Енциклопедія. Київ : Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2000. 752 с.
62. Українська пареміологія: практикум / Ж. В. Колоїз, Н. М. Шарманова. Кривий Ріг, 2014. 77 с.
63. Українські приказки та прислів'я як відповідники до російських / упорядн. Т.-Є. А. Ракуз. Тернопіль : навчальна книга, 2011. 248 с.
64. Упровадження допрофільної підготовки учнів загальноосвітніх навчальних закладів / Т. Полонська, В. Кизенко, Г. Лашевська. 2008. № 5. С. 48 – 56.
65. Федоров В. Психологія народної мудрості. Пареміологічний довідник. Тернопіль : Підручники та Посібники, 2009. 352 с.

66. Франко І. Я. Галицько-руські народні приповідки : у 3-х т. Львів : ВЦ ЛНУ ім. І. Франка, 2006 . Т.1. 818 с.
67. Фурсова Л. Інтегровані уроки мови й літератури: проблемний підхід. Тернопіль : Мандрівець, 2008. 224 с.
68. Шарко В. Д. Сучасний урок : технологічний аспект : посіб. для вчителів і студентів. Київ, 2007. 220 с.
69. Шарманова Н. М. Етнолінгвістика : навч. посіб. для студентів факультету укр. філології ; за ред. Ж. В. Колоїз. Кривий Ріг : НПП АСТЕРІКС, 2015. 192 с.